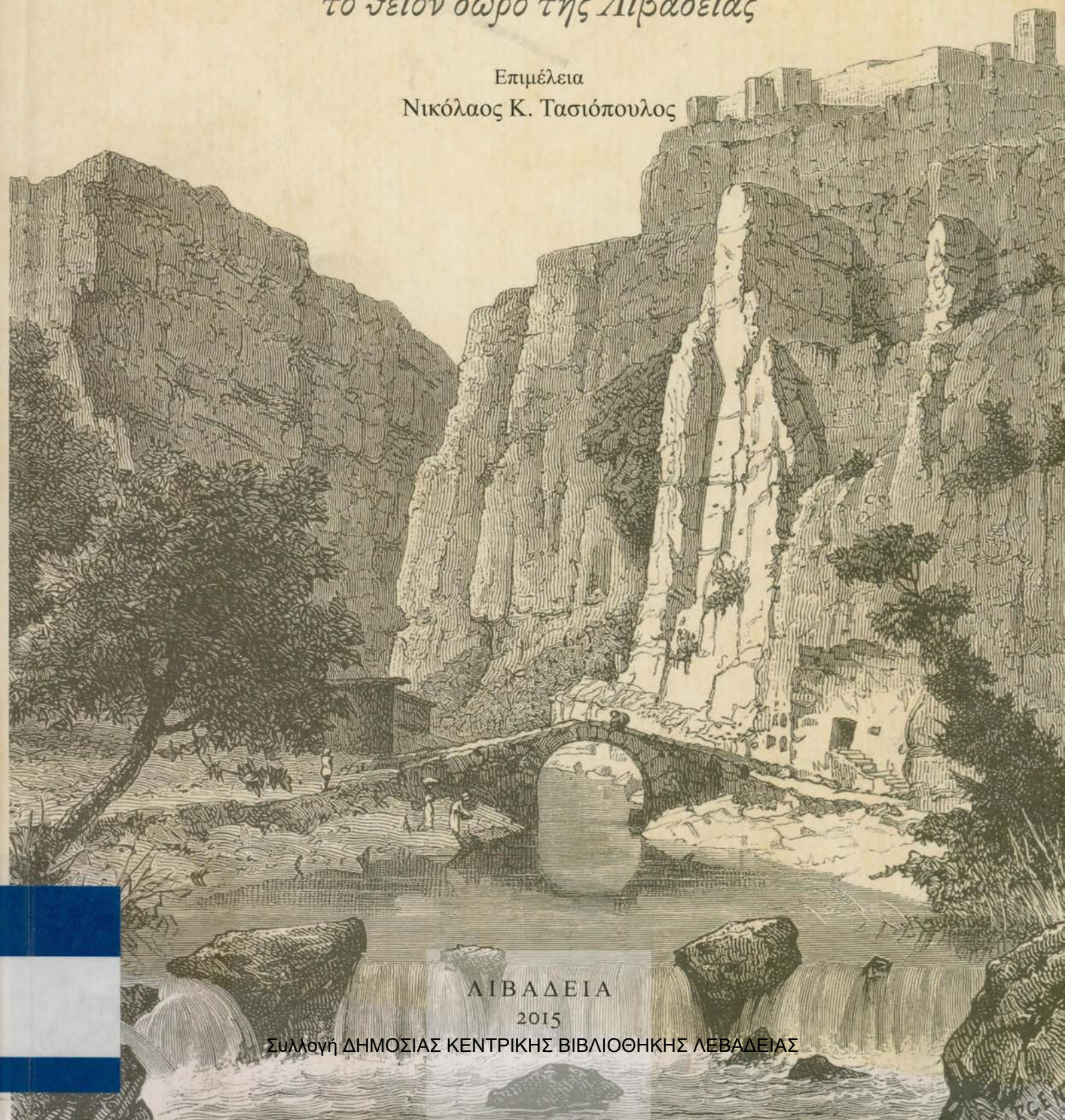

ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Κρύα...

το δειόν δώρο της Λιβαδειάς

Επιμέλεια
Νικόλαος Κ. Τασιόπουλος

ΛΙΒΑΔΕΙΑ

2015

Συλλογή ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ

Συλλογή ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ

ΔΩΡΕΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ

Κρύα...
το θείον δώρο της Λιβαδειάς

Συγγραφέας: Κώστας Δ. Στεφάνου
Κορυτσάς 14, Λιβαδειά, τηλ: 2261028.906 · κιν: 6957833.228
Τίτλος: *Κρύα... το θείον δώρο της Λιβαδειάς*

ISBN: 978-960-93-6844-5
© Copyright: 2015, Κωνσταντίνος Δ. Στεφάνου
Επιμελητής: Νικόλαος Κ. Τασιόπουλος (tasop@otenet.gr)
Επιμέλεια κειμένου: Νικόλαος Κ. Τασιόπουλος
Μακέτα εξωφύλλου, ψηφιακή σύνθεση: Σωτήρης Παπαδήμας
Εκδότης: Κώστας Δ.Στεφάνου
Εκτύπωση-βιβλιοδεσία: Λυχνία Α.Ε, Ανδραβίδας 7, 136 71, Χαμόμυλο Αχαρνών

Φωτογραφικό υλικό:
Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο Μορφωτικού
Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης (ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ)
Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών: τους ευχαριστώ για τη δωρεάν παραχώρηση χρήσης
φωτογραφικού υλικού τους. Επίσης, ευχαριστώ το Μπενάκειο Μουσείο – Φωτογραφικό Αρχείο.

Ευχαριστώ το βασικό φορέα των πληροφοριών μου τη μητέρα μου Αικατερίνη Κυλάφη του Ιωάννου και της Ευθυμίας, η οποία γεννήθηκε και μεγάλωσε στην περιοχή της Κρύας. Πληροφορίες μου έδωσαν επίσης οι: Λευτέρης Τσόγκας, Μάκης Μακρής, Ζώης Γέρος, Τάκης Στριμπής, Ηλίας Τσαμπής και δεκάδες άλλοι ανώνυμοι συμπολίτες μου, τους οποίους και ευχαριστώ. Επίσης, ευχαριστώ τον Λουκά Γερούλια που με βοήθησε στην αναζήτηση υλικού και τους Αριστείδη Βέργο, Αναστάση Καρατζά και Αντώνη Μαζαράκη για ιδέες που μου έδωσαν.

Τέλος, ευχαριστώ για τις ευγενικές χορηγίες τους, τούς:
— ΞΕΝΩΝΑ ΜΙΔΕΙΑ, Παρ. Δ. Υψηλάντου 3 (Ζάππειο) τηλ. 22610 8112
— Γέρο Κωνσταντίνο και Γέρο Αλέξανδρο, Κοσμήματα – Ωρολόγια Πεσόντων, Μαχητών 44
— Ταβέρνα Ψησταριά «...στου Λουκά», Πλατεία Αθανάσιου Διάκου
— Art Café Αστραδενή, Ι. Λάππα 9, τηλ. 2261100.920

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Νόμο 2121/1993 (όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης, που έχει κυρωθεί με το Νόμο 100/1975, απαγορεύεται η αναδημοσίευση, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή μηχανική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή, η φωτο-ανατύπωσή του και η ηχογράφησή του με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Κρύα...

το θείον δώρο της Λιβαδειάς

Επιμέλεια
Νικόλαος Κ. Τασιόπουλος

ΛΙΒΑΔΕΙΑ

ΑΡΕ - ΣΥΛΛΟΓΗ	76472	
2015 ΤΑΣ	938.914 ΣΤΕ	
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ		X

Συλλογή ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ

*Αφιερωμένο στις χιλιάδες των εργαζομένων
που πέρασαν κατά καιρούς στα εργοστάσια της Κρύας*

Πρόλογος

ΟΠΩΣ ΟΛΟΙ ΜΑΣ ΣΕΒΟΜΑΙ ΚΑΙ ΑΓΑΠΩ ιδιαίτερα τον τόπο που γεννήθηκα και μεγάλωσα. Από τις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου ξεκίνησα να συλλέγω τις φυσικές ομορφιές του με παλιές φωτογραφίες, επιστολικές κάρτες, χαρακτηριστικά έργα και κυρίως ό,τι ανάλογο είχε σχέση με τη λαογραφία, τον πολιτισμό και την ιστορία της πόλης μας. Αναζητούσα να ζωντανέψω στη φαντασία μου την Λιβαδειά, όπως ήταν από τα βάθη της αρχαιότητας μέχρι τον 20^ό αιώνα.

Ιδιαίτερη σημασία έδινα στο περιβάλλον της μαγευτικής Κρύας, η οποία ήταν πάντα για μένα μια αστείρευτη πηγή έμπνευσης. Αργότερα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, επισκεπτόμουν συχνά τον μαγευτικό αυτό τόπο, όπου φωτογράφιζα κάθε γωνιά του.

Από την περιλάλητη αγορά της Ταμπάχνας βαδίζοντας νοτίως προς την Κρύα η σκέψη μου βρισκόταν πάντα στο Μαντείο του Τροφωνίου, τη θέση του οποίου προσπαθούσα να μαντέψω. Περνούσα από τα παλιά γεφύρια, θαύμαζα τα πετρόχτιστα παλιά εργοστάσια και τα παλιά σχολεία. Η ματιά μου απλωνόταν από την Ωρα μέχρι την Αγία Σοφία του Κάστρου και από το εξωκλήσι του Αγίου Μηνά στα απόκρημνα βράχια στη σπηλιά της Ζωοδόχου Πηγής με το εκκλησάκι της Αγίας Ιερουσαλήμ.

Τα δεκάδες πλατάνια προσφέρουν ιδιαίτερη ομορφιά και παίρνουν ζωή από τα νερά της Έρκυνας που τρέχουν ασταμάτητα όλες τις εποχές του χρόνου. Η αρμονία της φύσης στο θαυμάσιο αυτό τόπο με την επί χιλιετίες ιστορία του και το απαράμιλλο κάλος χαρίζει γαλήνη στον επισκέπτη.

Στόχος της δημιουργίας αυτού του Λευκώματος είναι η προβολή και ανάδειξη αυτού του Θείου δώρου προς την πόλη μας. Ενός δώρου του οποίου την ευθύνη προστασίας την έχουμε αποκλειστικά και μόνο εμείς, οι ίδιοι οι κάτοικοί της.

Κωνσταντίνος Δ. Στεφάνου

Εισαγωγικό σημείωμα επιμελητού

Ο ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΤΟΥ και σπουδαία πολιτιστική παρουσία με το έργο του «Λιβαδειά, ταξίδι μνήμης» μας παραδίδει το νέο του λεύκωμα με τον τίτλο «Κρύα ... το θείο δώρο της Λιβαδειάς».

Όπως και το πρώτο λεύκωμα περιλαμβάνει παλιές φωτογραφίες, εικόνες από επιστολικά δελτάρια, λιθογραφίες και χαρακτηριστικά έργα αλλά και κάποιες νεότερες φωτογραφίες, λήψεις του ιδίου μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ιδιαίτερη σημασία και αξία αποκτά το έργο καθότι μαζί με το αρχαιολογικό υλικό του συγγραφέα δημοσιεύονται ανέκδοτες φωτογραφίες από το Μπενάκειο Μουσείο, το ΕΛΙΑ - ΜΙΕΤ και το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών.

Ο Κώστας Στεφάνου μου εμπιστεύτηκε την επιμέλεια του παρόντος λευκώματος, έτσι η επίτευξη του στόχου και του σκοπού του συγγραφέα υλοποιήθηκε με την καλαίσθητη αυτή πολιτιστική έκδοση, η οποία ικανοποιεί τον αναγνώστη με τις όμορφες εικόνες του ιδιαίτερα φυσικού κάλους της Κρύας.

Μέσα από το λεύκωμα αυτό ο αναγνώστης πέρα από την πλούσια γνώση την, οποία θα αποκομίσει, συγχρόνως θα περιδιαβεί με τη φαντασία του χάρη στις γκραβούρες και τις φωτογραφίες κυρίως των περιηγητών, την όμορφη αυτή περιοχή, όπως ήταν κατά τον 18ο, 19ο και 20στό αιώνα. Η νέα παρέμβαση του Στεφάνου, γίνεται μία εκ νέου αφορμή στον αναγνώστη και στον ερευνητή, να μελετήσει και να αναζητήσει περαιτέρω πληροφορίες τόσο για το τοπίο όσο και για τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες που επικρατούσαν ανά τους αιώνες αλλά και μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, κατά τη διάρκεια της εποχής της βιομηχανοποίησης και αργότερα.

Προδήλωσ το πλούσιο υλικό του λευκώματος εστιάζεται στην περιοχή Κρύα, η οποία περιλαμβάνει την Έρκυνα και τις πηγές της μαζί με την γύρω περιοχή της και την εγγύς διάσπαρτη πολιτιστική κληρονομιά. Έτσι το Λεύκωμα συνδέεται άμεσα με τη διαχρονική ιστορία της πόλης της Λιβαδειάς, την εθνική και θρησκευτική της παράδοση και τον πολιτισμό της από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Ο αναγνώστης πληροφορείται για την ονομασία της Έρκυνας, το Μαντείο του Τροφώνιου ένα από τα πέντε γνωστά Μαντεία της αρχαιότητας, τις πηγές Λήθης και Μνημοσύνης, τη συνοικία Μουσταφά Βοϊβόνδα, τα εργοστάσια από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά, το πρώτο ιδιωτικό γυμνάσιο, το πανάρχαιο κάστρο που ανακατασκευάστηκε από τους Βυζαντινούς και αργότερα από τους Φράγκους και Καταλανούς και είναι ένα από τα τέσσερα Καταλανικά κάστρα που σώζονται στην

Ελλάδα, την Ελεούσα, μικρό Ναό της Υπεραγίας Θεοτόκου, δίπλα στο Τζαμί του Σταροπάζαρου και τον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό Εισοδίων της Θεοτόκου.

Η κάθε φωτογραφία του λευκώματος συνοδεύεται από μια σύντομη επεξήγηση αναφερόμενη στο θέμα, το οποίο απεικονίζει. Σε αρκετές από αυτές υπάρχουν περαιτέρω επεξηγηματικές σημειώσεις ή αποσπάσματα από βιβλία ιστορικών και άλλων συγγραφέων, Ελλήνων και ξένων.

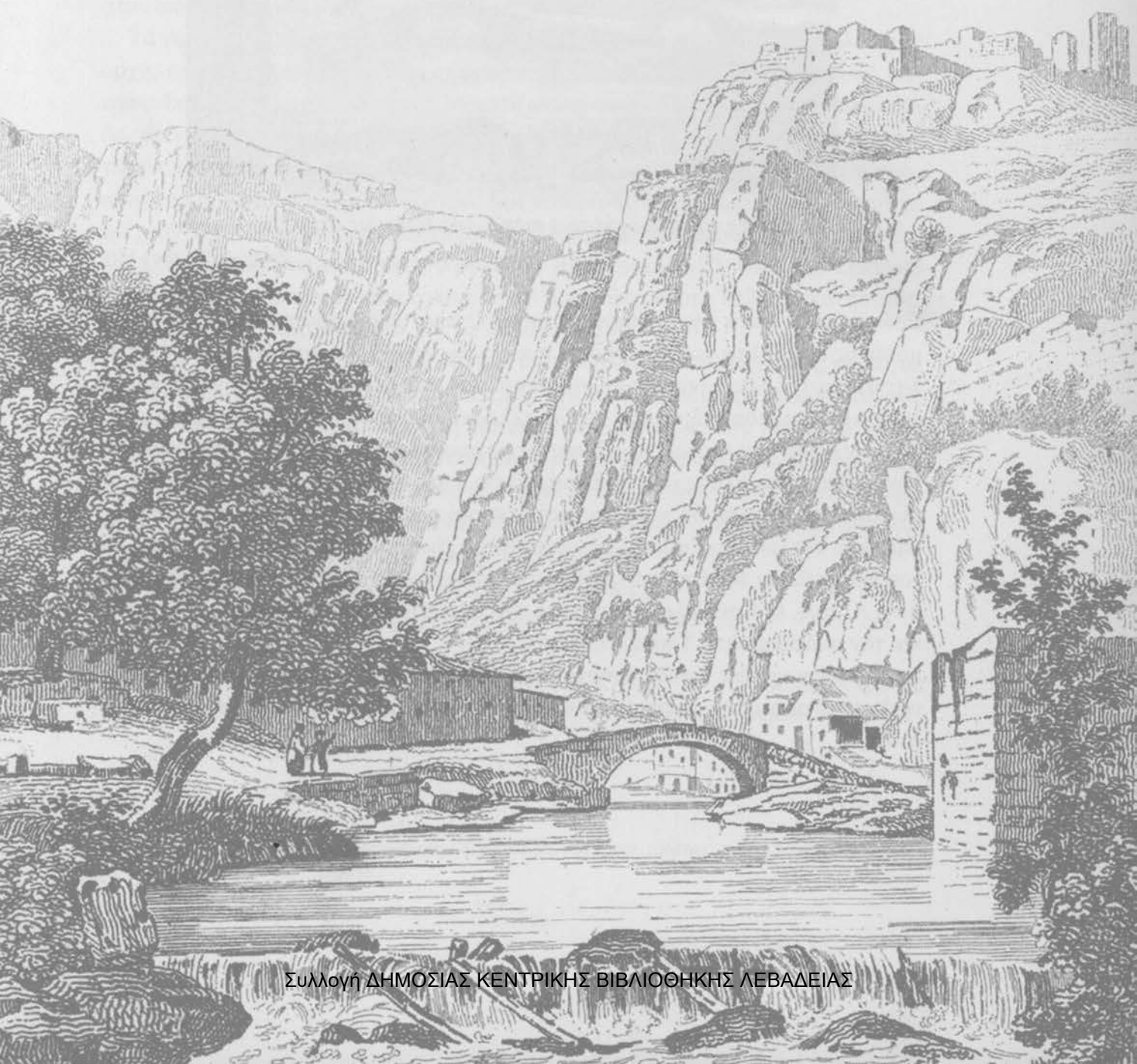
Στην Κρύα σύμφωνα με την αρχαία Ελληνική Γραμματεία βρισκόταν κατά την αρχαιότητα, το Μαντείο όπου και ο τάφος του τοπικού ήρωα –Θεού Τροφώνιου, το Ιερό Άλσος και οι πηγές της Λήθης και της Μνημοσύνης. Όπως όλα τα Μαντεία, το Τροφώνιο συγκέντρωνε μεγάλη δύναμη και πλούτο. Ο τόπος της Κρύας ήταν λοιπόν ιερός, «πλήρης θεοῦ καὶ θειότητος», σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.

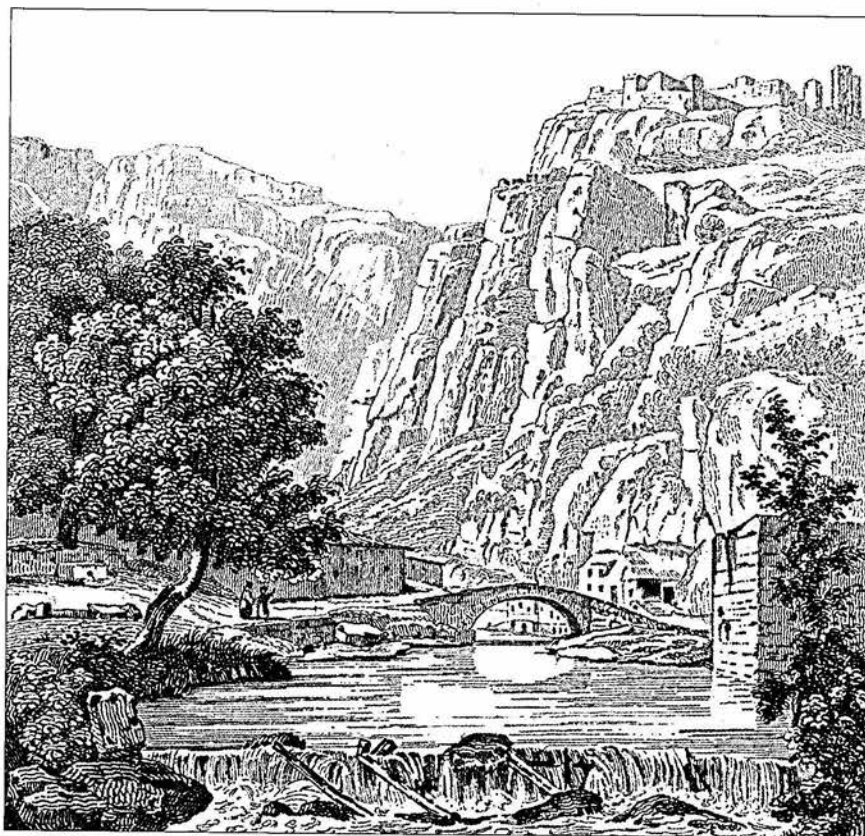
Ο σταδιακός εξωραϊσμός της περιοχής της Κρύας στα νεότερα χρόνια παρά το γεγονός ότι δεν κατάφερε να αναστηλώσει την αρχαιότητα, βοήθησε ουσιαστικά στην διατήρηση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της. Τα νεότερα χρόνια αλλά και σήμερα η Κρύα της μοναδικής ομορφιάς με αιωνόβια πλατάνια και άλλες μορφές βλάστησης, άφθονα τρεχούμενα νερά, πολλούς σχηματισμούς μικρών καταρρακτών και τα πέτρινα γεφύρια είναι πράγματι «Θείο Δώρο» και αποτελεί πάντοτε τον κύριο τόπο αναψυχής και περιπάτου όχι μόνο των κατοίκων της πόλης, αλλά και των επισκεπτών.

Κλείνοντας το ελάχιστο αυτό εισαγωγικό μου σημείωμα, θέλω να παροτρύνω τον αξιέπαινο για την πολιτιστική του εργασία Κώστα Στεφάνου, να συνεχίσει την αξιόλογη προσπάθεια συλλογής φωτογραφικού και άλλου αρχαιακού υλικού και να μας παρουσιάσει και άλλα λευκώματα από τις σπάνιες και ενδιαφέρουσες συλλογές του.

Νικόλαος Κ. Τασιόπουλος

Αντιστράτηγος ε.α ΕΛ.ΑΣ., Νομικός, Συγγραφέας
Πρόεδρος Συνδέσμου Συγγραφέων-Λογοτεχνών Βοιωτίας

Άποψη της περιοχής των πηγών της Έρκυνας στην Κρύα.

Rouqueville, 1805-1815

Εδώ υπήρχαν κατά την αρχαιότητα οι πηγές της Λήθης αριστερά και της Μνημοσύνης δεξιά. Στα νεότερα χρόνια η πηγή της Λήθης λεγόταν «Χλιά» (Χλιαρά Νερά) και της Μνημοσύνης «Κρύα» (κρύα νερά). Με την πάροδο των χρόνων επικράτησε ως τοπωνύμιο των πηγών αλλά και όλης της περιοχής η «Κρύα».

Στην Κρύα υπήρχε ναός της Έρκυνας με ομοίωμα της κόρης που κρατούσε μια χήνα. Μέσα στο Άλσος υπήρχε Πραξιτέλειο άγαλμα του Τροφώνιου που τον παρίστανε σαν Ασκληπιό* γιατί στο σκήπτρο του υπήρχαν τυλιγμένα φίδια. Επίσης υπαίθριο άγαλμα του Υετίου Διός και ιερό της Δήμητρας Ευρώπης. Τέλος μνημείο του Αρκεσίλαου τα οστά του οποίου είχε φέρει από την Τροία ο βοιωτός πολεμιστής Λήιτος. Ο Αρκεσίλαος ήταν από τους σπουδαιότερους βοιωτούς αρχηγούς και τον σκότωσε στην Τροία ο Έκτορας.

Στην περιοχή της Κρύας υπήρχε κατά πάσα πιθανότητα και το ξακουστό Μαντείο του Τροφώνιου, το οποίο συνέχισε να λειτουργεί και κατά την μετά Χριστόν εποχή.

*Ασκληπιός: Επίγειος γιατρός, γιος του Απόλλωνα. Κύριο σύμβολο του Ασκληπιού ήταν το φίδι.

Έρκυνα: Η παιδούλα του Ελικώνα

Γεμάτος ποίηση και αβρότητα είναι ο μύθος, που έπλασε για τη γέννηση του ποταμού η φαντασία των αρχαίων προγόνων. Λέει ότι η Έρκυνα, πριν γίνει ποτάμι, ήταν μια όμορφη παρθένα, κόρη του μυθικού αρχιτέκτονα και ιδρυτή του γνωστού, στο πανελλήνιο, μαντείου του Τροφώνιου. Κάποτε, στα χρόνια εκείνα των παραμυθιών, έπαιζε εδώ κοντά στην πατρική της κατοικία με μια άλλη επίσης χαριτωμένη νύμφη, την Περσεφόνη, κόρη αυτή της μέλαινας Δήμητρας. Κρατούσαν μια χήνα και έτρεχαν χαρούμενες, μα επάνω στα τρεχάματα, τα γέλια και τα ξεφωνητά, τους ξέφυγε η χήνα από τα χέρια τους. Πέταξε σε μια παρακείμενη σπηλιά και κρύφτηκε. Έτρεξε τότε η νύμφη, Έρκυνα, μπήκε στη σπηλιά και μετακίνησε μια πέτρα, για να πιάσει τη χήνα, μα ευθύς ανάβλυσαν τα νερά ολόκληρου ποταμού, στον οποίο μεταμορφώθηκε η κόρη.

Τα νερά από τότε, σχηματίζοντας μία γραφική αρυτίδωτη μικρο-λιμνούλα στην αρχή, τρέχουν χαρούμενα πάνω σε βελουδοπράσινες πέτρες της κοίτης τους, κατακυλούν σε μικροκαταράχτες, σκορπίζοντας ασημένιους αφρούς, χωρίζονται δε, για να κινήσουν αλευρόμυλους και νεροτριβές, και ενώνονται πιο κάτω πάλι, για να καθρεφτίσουν παιχνιδιάρικες μακρόσυρτες σιλουέτες σπιτιών και τρεμόσβηστα κομμάτια γαλάζιου ουρανού. Και ύστερα-ύστερα, βιαστικά και ανήσυχα τρέχουν-τρέχουν με αφροστόλιστα μικροκυματάκια κάτω από καμάρες γεφυριών και πλάι σε αυλές σπιτιών, ώσπου βγαίνουν από την πόλη. Τα νερά της Έρκυνας εξακολουθητικά ελκύουν και συγκινούν και τους σύγχρονους Έλληνες και ξένους, που καθημερινά καταφθάνουν για να τα θαυμάσουν.

Σε μαιγικούς πίνακες τα αποθανάτισε, με το πινέλο του, ο ζωγράφος, αγαπητό τέκνο της Λιβαδειάς, Θεόδωρος Λαζαρής, και με θαυμάσιους λυρικούς τόνους τα τραγούδησε η λύρα του Κωστή Παλαμά στη «φλογέρα του βασιλιά». Όταν στη θριαμβευτική πορεία για την Ακρόπολη της Αθήνας φθάνει τον αυτοκράτορα Βουλγαροκτόνο «στον καλόστρωτο της Λιβαδειάς τον κάμπο» και βλέπει τα νερά της Έρκυνας, ξεσπά ο μεγάλος βάρδος σε απανωτά θαυμαστικά και οραματισμούς:

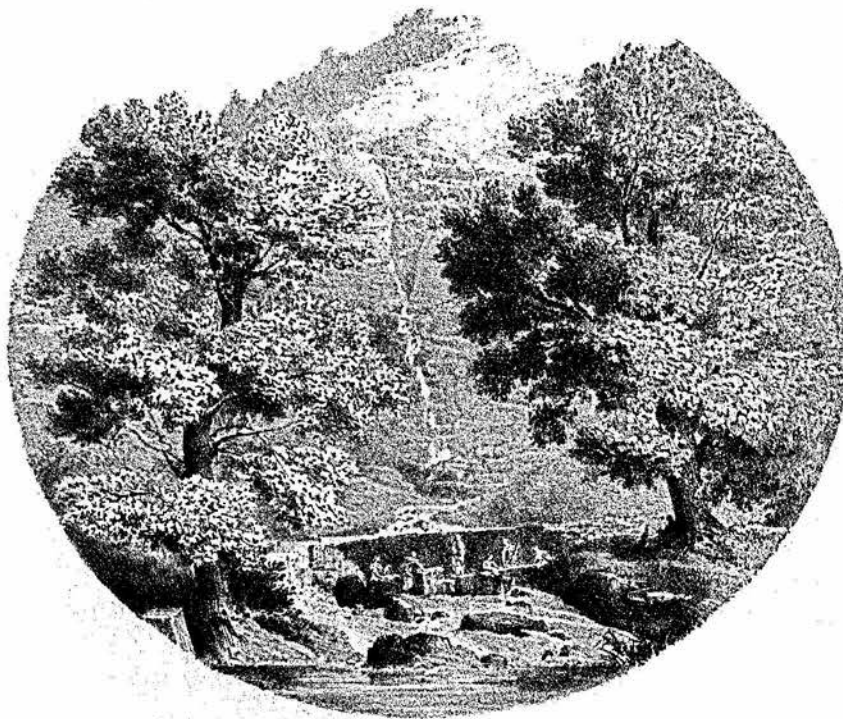
«Ω νερομάνες, ω πηγές, ω ανάβρες, ω βρυσούλες

είσαστε εσείς οι εξωτικές και εσείς οι αμαδρυάδες...

Πάντα ωραίες, όμοια πασίχαρες και δροσοδότρες πάντα...».

Θύμιου Δ. Δάλκα

Λιβαδειά, Ιστορικοί περίπατοι Α΄

Οι πηγές της Λήθης και της Μνημοσύνης στην Κρύα.

E. Rey, 1843

Στην αρχαιότητα και όπως ισχυρίζεται ο Πανσανίας είχαν τη δύναμη να αφαιρούν ή να δίνουν στον άνθρωπο τη μνήμη.

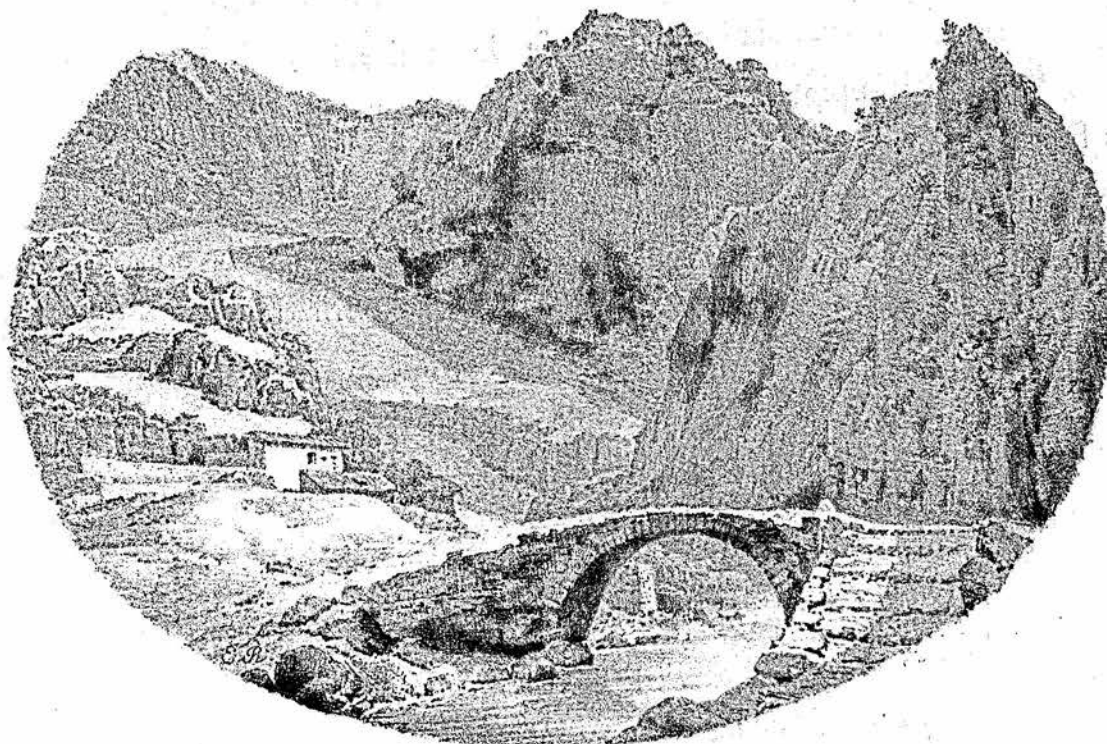
«Η Λήθη (και ληθεδών), υπό την ευρύτερα της έννοια, είναι γενικώς, η απώλεια κάθε γνώσεως, είναι η αποβολή επιστήμης. Ο Σωκράτης, αναφερόμενος στην αναγκαιότητα της αθλήσεως, βρήκε την ευκαιρία να επισημάνη ότι, λόγω της σωματικής καχεξίας, ο νους προσβάλλεται από λήθη και μελαγχολία, με συνέπεια, κυριολεκτικώς να αδειάζη, όσες γνώσεις και εμπειρίες είχε νωρίτερα αποκομίσει.

Η Μνημοσύνη, αντιθέτως, είναι η προσωποποίηση της μνήμης, δηλαδή, της ικανότητας του νου, να συγκρατή ό,τι εγνώρισε στο παρελθόν. Χαρακτηριστικώς, η Σούδα* σημειώνει ότι, για την ψυχή, τα μεν μέλλοντα συνιστούν ελπίδα, τα παρόντα είναι αίσθηση, τα δε απόντα (τα παρελθόντα) αποτελούν μνήμη.

Ο Ιερός Αυγουστίνος κατατάσσει την λήθη και την μνήμη, στα πάθη της ψυχής, μαζί με την χαρά, την λύπη, τον πόθο και τον φόβο.»

Σπυρίδωνος Νικ. Φλώρου
Λεβαδειακή Τριλογία, Αθάμας-Λέβαδος-Τροφώνιος

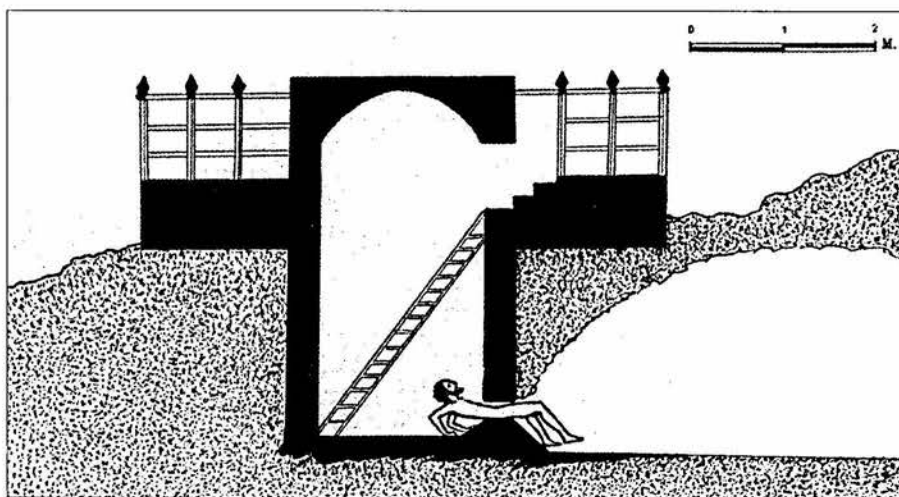
* Σούδα: τίτλος Βυζαντινού λεξικού του 10^{ου} αιώνα.

Το τοξοειδές γεφύρι της Κρύας.

E. Rey, 1843

Από τα δεξιά του αναβρύζουν τα νερά της Μνημοσύνης (Κρύας) και λίγο πιο κάτω αριστερά, τα νερά της Λήθης (Χλιάς), ενώ ανάμεσα στις δύο πηγές βρίσκεται ο «ζοφερός» χείμαρρος Ξηριάς.

Κατά την αρχαιότητα, στην πόλη της Λιβαδειάς, λειτουργούσε ένα από τα πέντε σημαντικότερα Μαντεία της Ελλάδος, το Τροφώνιο Μαντείο, που βρισκόταν κάπου στην περιοχή της Κρύας και ήταν δημιούργημα των γνωστών αρχιτεκτόνων – μηχανικών Τροφώνιου και Αγαμήδη από τον Ορχομενό. Ο Τροφώνιος και ο Αγαμήδης ήταν δίδυμοι αδελφοί, γιοί του Εργίνου, Βασιλιά του Ορχομενού.

Το σχεδιάγραμμα* δείχνει τον πιθανό τρόπο μετάβασης του ενδιαφερομένου στο χρηστήριο του Τροφώνιου. Ο επισκέπτης πρώτα έβαζε στην οπή τα γόνατά του, ενώ το υπόλοιπο σώμα διείσδυε εντός αυτής με μεγάλη ταχύτητα, λες και το τραβούσε με ορμή τα νερά ενός ποταμού.

«Ως εδώ είδαμε τι γράψανε οι παλιοί για το μαντείο. Ας δούμε και κάποιον του καιρού μας. Πρόκειται για τον καθηγητή της Ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Δ. Κουρέτα. Καταπιάστηκε και εξηγεί επιστημονικά, το πώς ενεργούσε το μαντείο σε κείνους που του ζητούσαν χρησμό. Για όσους προσωπικά πρόστρεχαν στο Τροφώνιο, ο Κουρέτας γνωματεύει ότι «υπάρχουν ενδείξεις ότι πρόκειται περί ανθρώπων που επροβληματίζοντο γύρω από ζητήματα ψυχολογικά ή μεταφυσικά τα οποία και σήμερα ακόμη εις ωρισμένες περιπτώσεις είναι περιεχόμενον ψυχο-νευρώσεως ή αρχομένης σχιζοφρενίας ή εμφανίζονται κατά την λεγόμενη κρίσιν νεανικής ιδιορρυθμίας».

Τάκη Λάππα
Βοιωτία, Αρχαιολογικό Σχεδιάσμα

* Ν. Παπαχατζή: Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις: Βοιωτικά – Φωκικά, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1981.

Μαντείο Τροφωνίου

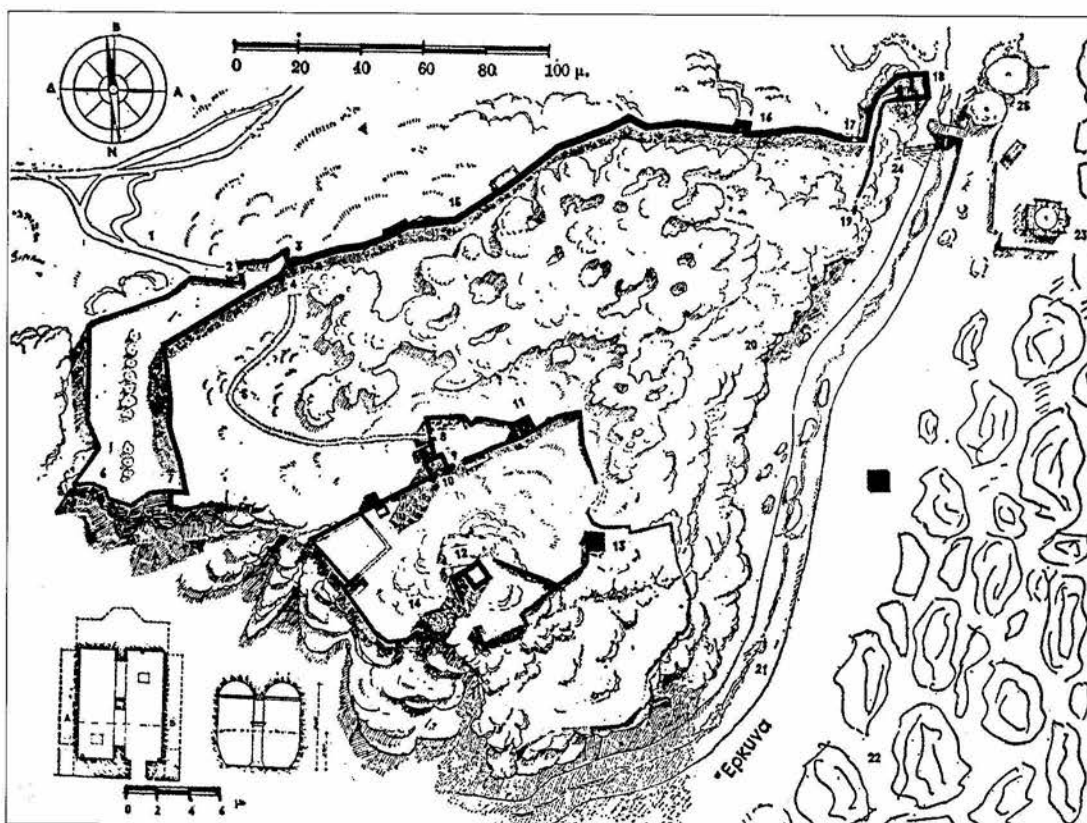
«Η θέση του... Ο χρόνος, που ιδρύθηκε το μαντείο και η αιτία, που προτιμήθηκε η θέση τούτη, για την εγκατάστασή του, μας είναι άγνωστα. Χάνονται στα βάθη των αιώνων. Το ότι όμως υπήρχε κοντά στο άδυτο ξόανο του Τροφωνίου, που ήταν έργο του Δαίδαλου, μας αφήνει να πιστεύουμε ότι είχε ιδρυθεί από τα μυθικά ακόμη χρόνια, πολύ πριν από την ιστορική εποχή. Και το ότι πάλι ούτε ιαματικά είναι τα νερά της Έρκυνας, ούτε θεραπευτικά βότανα φύτρωναν εδώ κοντά, μας αναγκάζει να συμπεράνομε, ότι μόνο η μεγαλοπρέπεια, η επιβλητικότητα και η μυστικοπάθεια του τοπίου των πηγών της Έρκυνας, ήταν εκείνα, που τράβηξαν εδώ τους ιδρυτές του μαντείου.

Αλλά μας είναι ακόμη άγνωστο και το που ακριβώς ήταν χτισμένο το μαντείο.

Τα στοιχεία, που διασώθηκαν από την αρχαιότητα, ο σχετός του Αγαμήδη, κάτω από την καμάρα του βυζαντινού γεφυριού, ένα ΕΥ ΒΟΥΛΟΥ χαραγμένο στο στόμιο μιας παρακείμενης τρύπας-μικροσπηλιάς, οι πελεκημένοι στο βράχο δεξιά θώκοι αναθημάτων, όπως στην Κασταλία των Δελφών, η πελεκημένη κι αυτή στο βράχο μικροαίθουσα (1,10 × 1,20 × 1,70 μ.), του Αγαθού Δαίμονα, τα βάθρα στην αριστερή πηγή (της Χλιάς) και άλλα παρόμοια απομεινάρια δεν θέλησαν να μιλήσουν σε βαθμό διαφωτιστικό.

Δεν αποκλείεται το μυστικό να το κρύβουν ενεπίγραφες κ.λπ. πέτρες με τις οποίες είναι χτισμένο το Καταλανικό παράπλευρο κάστρο και προπαντός ο κάτω – κάτω πύργος του, μα δεν είναι καθόλου εύκολος ο έλεγχος. Γι' αυτό διατυπώθηκαν από τους εκάστοτε ερευνητές υποθέσεις και εκδοχές, αλλά έμειναν μόνο υποθέσεις και εκδοχές αλληλοσυγκρουόμενες».

Θύμιου Δ. Δάλκα
Λιβαδειά, Ιστορικοί περίπατοι Α'

Σχέδιο* του Κάστρου της Λιβαδειάς.

Είναι χτισμένο πάνω από τις πηγές της Έρκυνας, το σχήμα του είναι τριγωνικό, οι μέγιστες διαστάσεις του είναι 300×150 μ. και καλύπτει έκταση περίπου 20 στρεμμάτων. Με εξαίρεση τη βόρεια και οχυρωμένη πλευρά του, οι υπόλοιπες είναι έντονα απόκρημνες και απροσπέλαστες.

* Ν. Παπαχατζή: Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις: Βοιωτικά – Φωκικά, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1981.

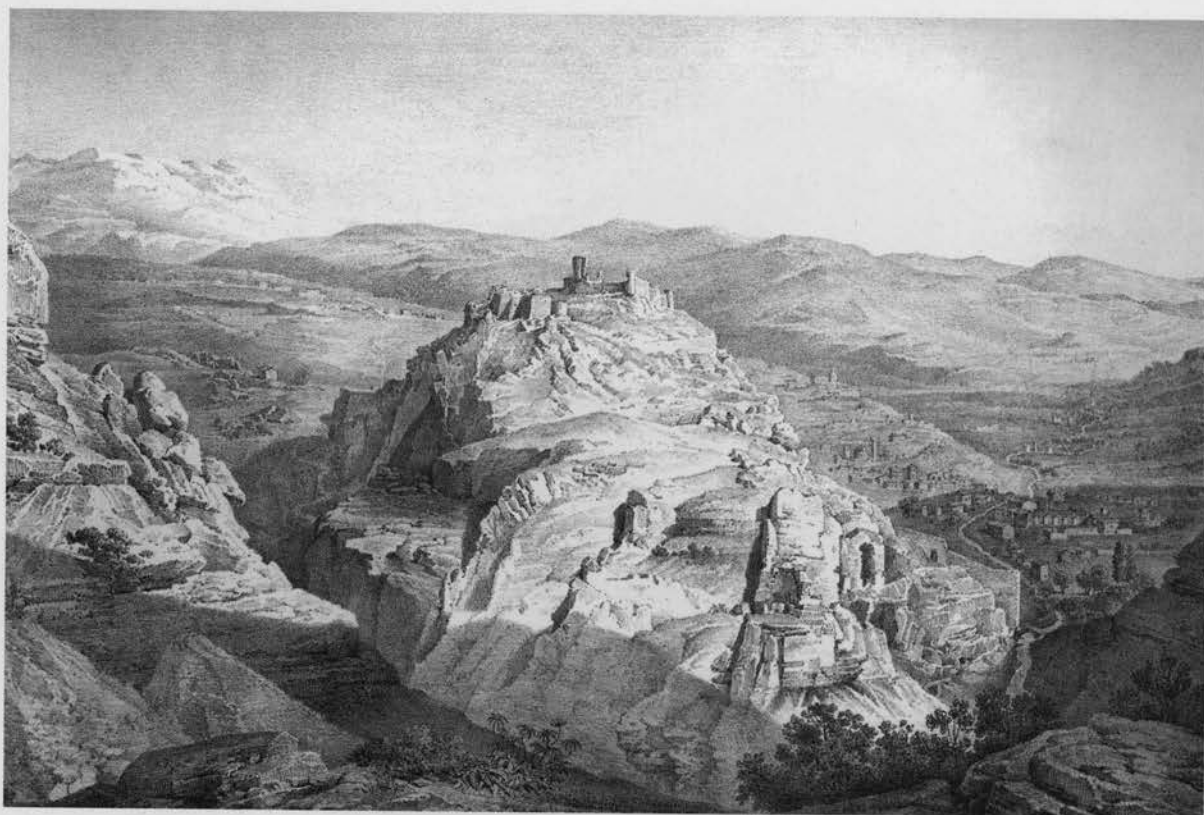

Άποψη του Κάστρου με φόντο τον κάμπο.

William Linton, 1856

Ο λόφος πάνω από τις πηγές επιλέχθηκε άγνωστο πότε*, οχυρώθηκε και με το πέρασμα των αιώνων έγινε ένα από τα ισχυρότερα φρούρια της Στερεάς Ελλάδος.

* Πιθανές πρώτες ενδείξεις για την ύπαρξη του μας μεταφέρουν αρχικά στην πρωτοβυζαντινή περίοδο (324-565 μ.Χ.) επί βασιλείας Ιουστινιανού και κατόπιν στη Μεσοβυζαντινή περίοδο (565-1081 μ.Χ.). Σίγουρο είναι ότι ένα μεγάλο μέρος των οχυρώσεων έγινε κατά τη διάρκεια της Καταλανικής κυριαρχίας παίρνοντας έτσι και τη σημερινή του μορφή.

Πανοραμική άποψη του Κάστρου από τη Γαρδαβίτσα.

E. Rey, 23/9/1843.

Μετά την κρίση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το Κάστρο κυριεύεται κατά καιρούς από διάφορους Φράγκους.

Στις 15 Μαρτίου 1311 στον κάμπο της Κωπαΐδας Καταλανοί σφάζουν στην κυριολεξία τους Φράγκους και γίνονται κυρίαρχοι του Κάστρου.

Το 1382 σειρά έχουν οι Ναβαρραίοι, οι οποίοι παραμένουν μέχρι το 1394. Στη συνέχεια έρχεται ο Φράγκος Αντόνιο Ατζαγιόλη και η οικογένεια του μέχρι το 1469, οπότε οι Τούρκοι καταλαμβάνουν το Κάστρο και εγκαθίστανται εκεί για τετρακόσια περίπου χρόνια.

Άποψη από το Ζαγαρά.

Pouqueville, 1805-1815

Δεξιά το Κάστρο χωρίς δέντρα, εντός του οποίου εφυλάσσετο από τους Καταλανούς η σεπτή κάρα του Αγίου Γεωργίου.

«Μεθ' όλα ταύτα μετά βεβαιότητος είνε γνωστόν, ότι η κάρα του Αγίου Γεωργίου κατέληξεν εις την νήσον Αίγιαν, προς αμοιβήν αναμφιβόλως των υπηρεσιών, ας παρέσχεν ο κύριος της νήσου Αλιότος de Caupena, όστις είχε συζευχθή μετά μιας θυγατρός του Ιωάννου Φρειδερίκου της Αραγώνος. Παρά δε του Βερτρανέτου και του ρηθέντος Αλιότου εξήτησεν ωσαύτως αυτήν βραδύτερον μετ' επιμονής ο βασιλεύς Μαρτίνος της Αραγώνος. Εν τέλει όμως η σεπτή κεφαλή περί τα μέσα της δεκάτης πέμπτης εκατονταετηρίδος μετεφέρθη από της Αιγίνης εις την Ενετίαν».

Αντωνίου Ρούβιου υ Λιούκ
Περί των καταλανικών φρουρίων της ηπειρωτικής Ελλάδος

Συνοικία Μουσταφά Βοιβόνδα

«Συνοικία Μουσταφά Βοιβόνδα ονόμαζαν οι Τούρκοι τη σημερινή συνοικία της Κρύας. Οι Τούρκοι είχαν τα σπίτια τους στην πλαγιά δίπλα στο φρούριο και πολλά από τα προπολεμικά σπίτια της περιοχής ήταν χτισμένα πάνω στα θεμέλια τούρκικων σπιτιών. Οι χριστιανοί της συνοικίας είχαν τα σπίτια τους γύρω από τον Άγιο Δημήτριο.

Η συνοικία πήρε το όνομα από το σεράι του Βοιβόνδα (τουρκικό διοικητήριο) που ήταν στις αρχές της σημερινής οδού Τροφωνίου και απέναντι από τις δύο γέφυρες της Έρκυνας.

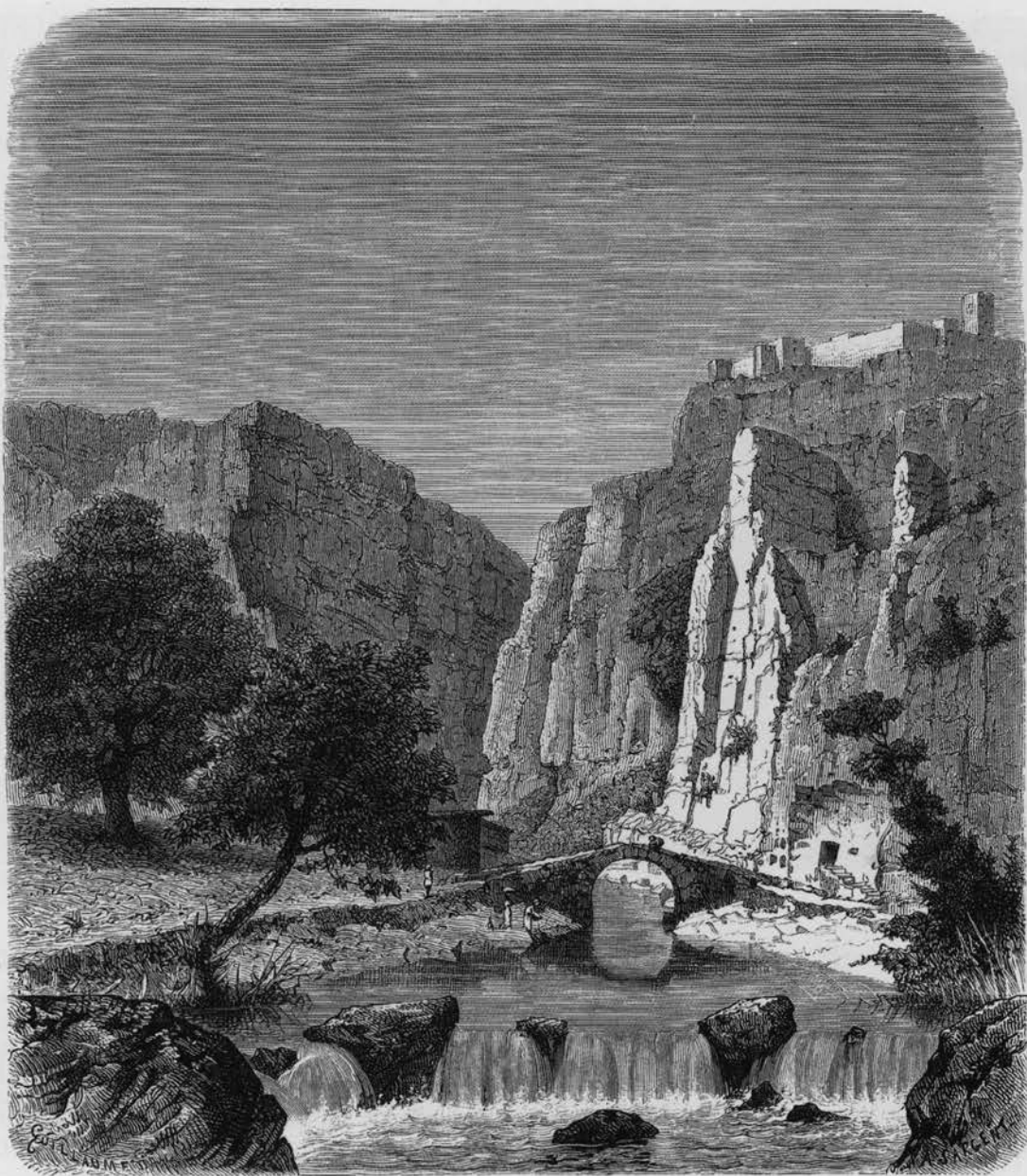
Για το σεράι του Βοιβόνδα ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά έγραφε το 1668:

«Στην όχθη του ποταμού και στην άκρη του φαραγγιού και κάτω από έναν μεγάλο βράχο απότομο και λείο, είναι χτισμένο με τον περίβολό του και το συντριβάνι το μέγαρο του Βοιβόνδα, ένα καλλιτεχνικό και ωραίο μέγαρο».

Αναφέρει ο Εβλιά τον απότομο και λείο βράχο γιατί ενδόμυχα θα φοβόταν μήπως αποσπαστεί από τα ύψη του και κατακυλώντας συνέθλιβε το σεράι που ήταν στο χαμηλότερο σημείο δίπλα στο ποτάμι, αλλά ο βράχος στέκει μέχρι σήμερα στη θέση του εδραίος και αμετακίνητος.

Δίπλα στο σεράι ήταν το χαμάμ, η Λιβαδειά είχε τρία χαμάμ, το 1915 στη μισογκρεμισμένη στέγη του φώλιαζαν αγριοπερίστερα και μέχρι τα μισά του αιώνα μας από τις υδραυλικές εγκαταστάσεις του χαμάμ γέμιζαν με νερό το βυτίο της αντλίας του Δήμου Λιβαδειάς που κατάβρεχε τους καλοκαιρινούς μήνες τους δρόμους της πόλης».

Αιμιλίας Α. Γιαννακούρου – Χατζημανόλη
Η Λιβαδειά κατά τον Μεσαίωνα

1874. Άποψη των πηγών της Κρύας και του Κάστρου.

Henri Belle, *Tour du Monde*

Στο βάθος και επάνω στους βράχους διακρίνονται δύο μεγάλοι αμμόλοφοι, οι οποίοι προϋπήρχαν τουλάχιστον από τις αρχές του 19ου αιώνα. Με την πάροδο των χρόνων και με τη βοήθεια των υδάτων του χείμαρρου Ξηριά, το κάτω μέρος τους διαβρώθηκε ενώ το πάνω κατέρρευσε στα τέλη της δεκαετίας του 1980.

Πομπή κηδείας έξω από το Μητροπολιτικό Ναό Παναγίας της Ελεούσας.

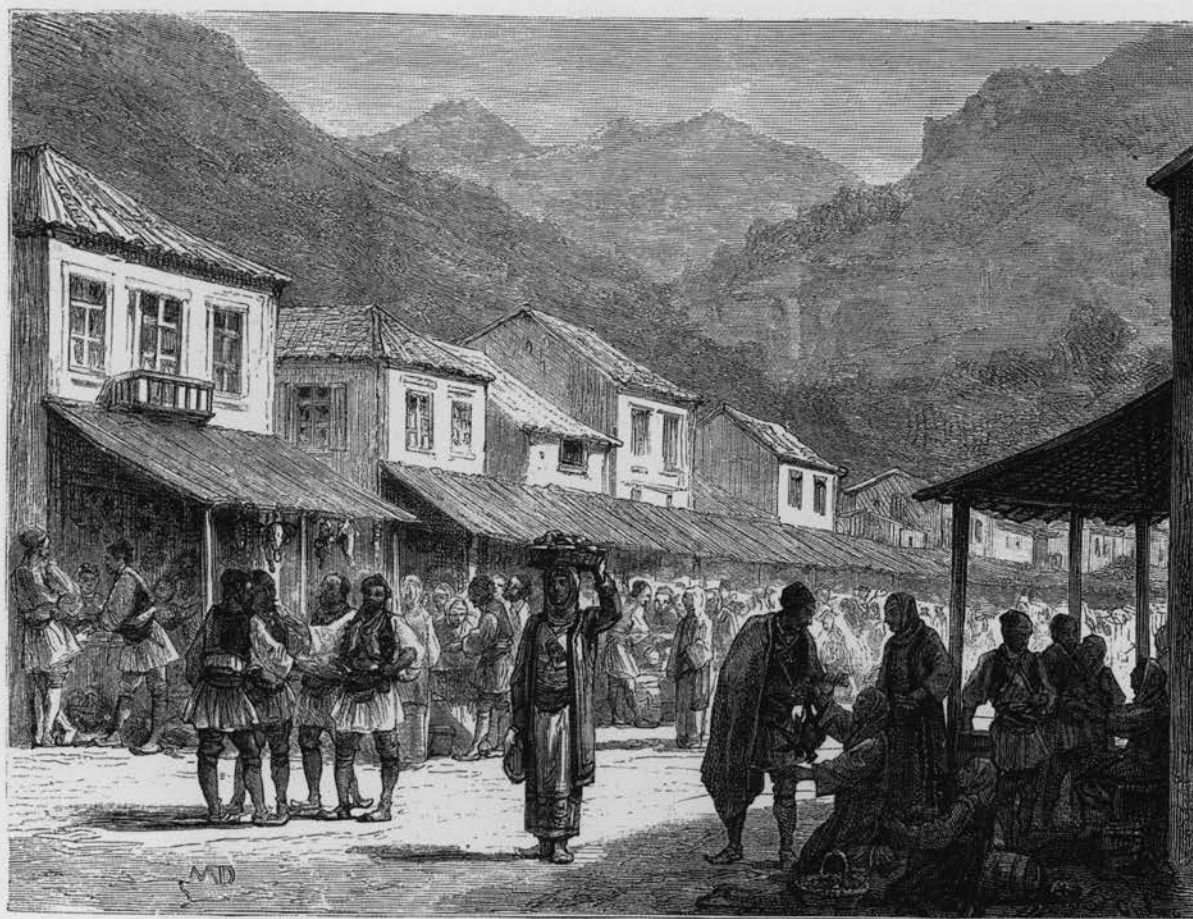
Henri Belle, *Tour du Monde*

Χτίστηκε μεταξύ 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα στην περιοχή της Κρύας και ο περίβολος της εκκλησίας χρησίμευε για νεκροταφείο. Μετά την ανέγερση του σημερινού Μητροπολιτικού Ναού (1855-1860) σιγά-σιγά εγκαταλείφθηκε, κατόπιν σφραγίστηκε, και λίγα χρόνια αργότερα κατέρρευσε. Το 1903-1904 αρχικά με την βοήθεια του οικοδόμου και λατόμου Μανόλη Χατζημανόλη και με δαπάνες του Σωματίου Τεχνιτών Επαγγελματιών Λιβαδειάς χτίστηκε η σημερινή Παλιά Παναγία.

Όπως αναφέρει ο Γάλλος διπλωμάτης Henri Belle, ο νεκρός ήταν ντυμένος με πολύ καλά ρούχα, τον συνόδευαν πολλοί ιερείς καθώς και ομάδα ενόπλων φουστανελοφόρων, ενώ στο κεφάλι του είχε ένα τεράστιο φέσι.

Ανεξάρτητα εάν πρόκειται για φέσι ή μίτρα (κάλυμμα κεφαλής αρχιερέων), δεν υπάρχουν στοιχεία για κάποιον επίσημο νεκρό εκείνη τη χρονιά (1874) και πιθανόν ο χαρακτήρας Sahib να υπερβάλει.

Στην περίπτωση που είναι μίτρα, το χαρακτηριστικό πρέπει να είναι προγενέστερο της ημερομηνίας που ήρθε στη Λιβαδειά ο Γάλλος διπλωμάτης και ο νεκρός είναι ο Επίσκοπος Θηβών και Λεβαδειάς Αβράμιος Αναγνώστου, ο οποίος πέθανε το 1858, χρονιά κατά την οποία ο ναός ήταν ακόμη σε λειτουργία.

1874. Πηγαίνοντας προς την Κρύα (1).

Henri Belle, *Tour du Monde*

Το κάτω παζάρι κατά μήκος της οδού Αθηνάς τότε, Στρατηγού Ιωάννου σήμερα. Ένας δρόμος που για εκατό περίπου χρόνια ήταν ο ισχυρότερος εμπορικά πνεύμονας της πόλης. Ένας δρόμος που άθελα του σε αναγκάζει να θυμηθείς ότι μετά τη νιότη το γήρας...

Ανηφορίζοντας σήμερα την Στρατηγού Ιωάννου, ένας μεσήλικας, σίγουρα θα θυμηθεί ονόματα όπως αυτά των: Γιάννη Κυλάφη, του γιού του Νίκου, των αδελφών Θηβαίου, του Γιώργου Καρατζά, του Χαραμαντά, των αδελφών Ψωμά, του Τηλέγραφου, του Παναγιώτη Δημητρέλου, του Λουκά Ξηρογιάννη και του ανηψιού του Νίκου και πολλών άλλων. Κάθε όνομα και μια ιστορία.

1893. Φωτογραφική άποψη της Κρύας και μάλλον η παλαιότερη.

[D-DAI-ATH-Böotien 6]

© Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

Στο βάθος δεξιά ο μεγάλος λιθόχτιστος πύργος του Κάστρου. Χτίστηκε κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας της Βοιωτίας από τους Καταλανούς (1311-1382).

«Το όνομα αυτής της πολεμικής φυλής προέρχεται από την ισπανική επαρχία της Καταλωνίας, της οποίας οι πρώτοι κάτοικοι ήταν οι Κερετανοί και οι Ινδιγέτες. Οι Βησιγότθοι μια από τις γερμανικές φυλές που κυριάρχησε στην Ευρώπη, έφθασαν μέχρι την Ισπανία. Αυτή η φυλή καθέδρα της έκανε τη Βαρκελώνη που ήταν πρωτεύουσα της Καταλωνίας».

Δημήτρη Πάνου
Οι Καταλανοί στη Βοιωτία

Άποψη της Κρύας το 1903.

[D-DAI-ATH-Böotien 43]

© Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

Τόπος μπουγάδας για τις Λειβαδίτισσες μέχρι τη δεκαετία του 1950. Τόπος έλξης για τον Έλληνα και ξένο επισκέπτη σήμερα. Στο κάτω μέρος της φωτογραφίας διακρίνονται δύο γυναίκες που πλένουν ενώ πιο πάνω μεταξύ του γεφυριού και του πύργου δύο άνδρες που προφανώς... επιβλέπουν! Στο βάθος δεξιά επάνω στους βράχους οι γνωστοί αμμόλοφοι και αριστερά η νεόχτιστη εκκλησία των Αγίων Αναργύρων. Οι περισσότερες εκκλησίες στην ευρύτερη περιοχή της Κρύας, είτε χτίστηκαν [Αγία Σοφία, Άγιος Αντώνιος, Άγιοι Ανάργυροι] είτε ξαναχτίστηκαν εκ νέου στις αρχές του εικοστού αιώνα [Άγιος Δημήτριος, Αγία Άννα, Παλιά Παναγία (Παναγία η Ελεούσα)]. Πολλές από αυτές χτίστηκαν με δωρεές καθώς και εράνους που πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία μερικών ευκατάστατων κυριών της πόλης.

Ένα κτήριο μια ιστορία

Ανηφορίζοντας την οδό Ιωάννη Γριπονησιώτη* προς το Ρολόι συναντά κανείς από τα αριστερά ένα παλιό ανώγειο κτήριο.

Πρώτες ενδείξεις για την ύπαρξή του είναι και οι δύο φωτογραφίες που ακολουθούν. Η πρώτη απεικονίζει «Το εν Λεβαδεία πλήρες εξατάξιον Δημοτικόν Σχολείον των Θηλέων» και την γύρω περιοχή το 1903, όπως σημειώνει ο τότε Νομαρχιακός Επιθεωρητής Βοιωτίας. Η δεύτερη απεικονίζει τη δασκάλα Μαρία Λούλα και ογδόντα μικρούλες, που φορούν ποδιές της εποχής και μας χαρίζουν τα αθώα και «μελαγχολικά» χαμόγελά τους.

Στο κτήριο αυτό, το 1918, ο Ιωάννης Γιαννούτσος ο Λεβαδεύς ίδρυσε το πρώτο ιδιωτικό Γυμνάσιο της πόλης με την επωνυμία «Ο ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ». Το 1921, όπως αναφέρει και ο ίδιος σε ιδιόχειρη αναφορά του, και σε «συνεργασία με τους πολιτευτές Λεβαδείας Λουκά Μπουρνόζο και Ιωάννη Κίνια το μετέτρεψε σε Δημόσιο, που στεγάστηκε σε άλλη περιοχή, χαρίζοντας σε αυτό έπιπλα και διδακτικά όργανα και συγχρόνως διορίστηκε ως πρώτος Γυμνασιάρχης».

Ιδιοκτήτης του κτηρίου μέχρι το 1935 ήταν ο Ηρακλής Τσόγκας και μετά τα παιδιά του Νικόλαος και Αδαμαντίνη. Το 1939 αγοράστηκε από τον Στεργίου Γ. Στεργίου. Μετά τον θάνατο του Στεργίου, το κτήριο το κληρονόμησαν η σύζυγός του Αικατερίνη και οι τρεις κόρες του Παναγιούλα – Αργυρώ – Σταματούλα. Το 1962 πωλήθηκε στον Ευάγγελο Ν. Ρούτη κάτοικο Αγίας Παρασκευής Κορωνείας Λιβαδειάς. Μετά τον θάνατό του, το 2004, το κτήριο το κληρονόμησαν η σύζυγός του Ασπασία και ο γιος του Αντώνης, ενώ την ίδια χρονιά επί Δημαρχίας Αριστείδη Κ. Ρούσσαρη, το κτήριο πωλήθηκε στο Δήμο Λεβαδέων προκειμένου να χρησιμοποιηθεί σαν Κέντρο Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιού [Κ.Δ.Α.Π]. Το 2005 το κτήριο κρίθηκε διατηρητέο (Φ.Ε.Κ. 1300 τεύχος Δ' 1-12-2005).

* Ιωάννης Γριπονησιώτης: Δήμαρχος Λεβαδέων.

1903. «Τὸ ἐν Λεβαδεΐα πλήρες (ἐξατάξιον) Δημοτικὸν Σχολεῖον τῶν Θηλέων»
και αργότερα το πρώτο ιδιωτικό Γυμνάσιο στην οδό Γριπονησιώτη
λίγο πιο κάτω από το Ρολόι της πόλης.

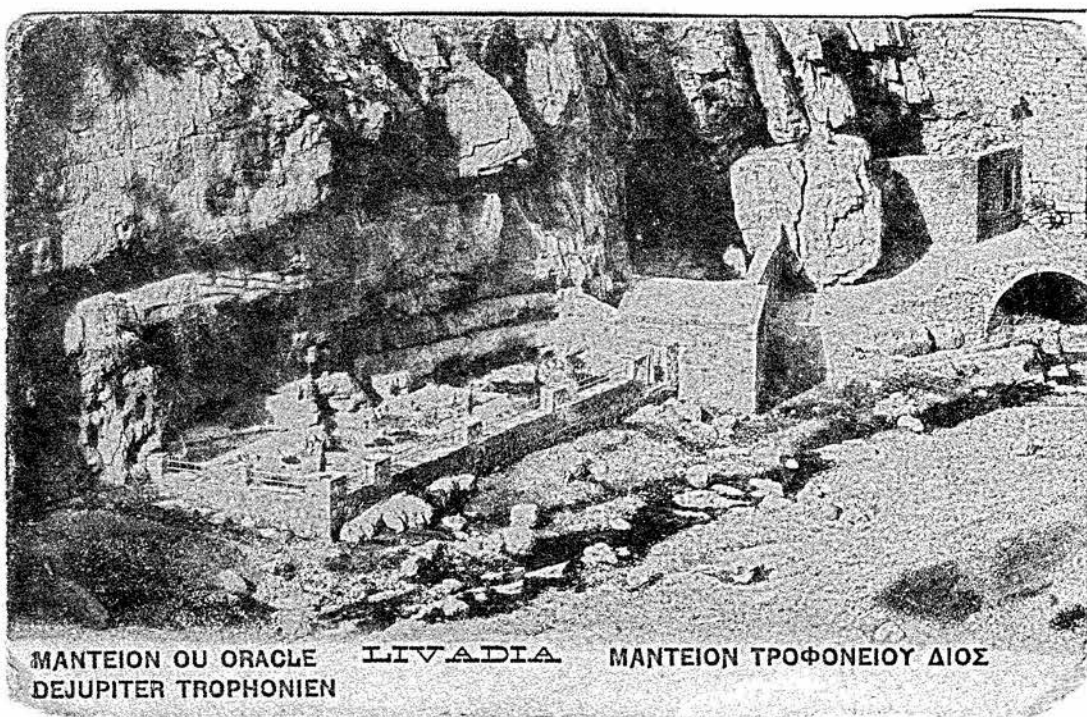

1903. «Ἡ Α' Τάξις τοῦ Σχολεῖον Θηλέων ἐν Λεβαδεΐα
καὶ ἡ δασκάλα των Μαρία Λούλα».

[3E 13.001, 3E 13.002]

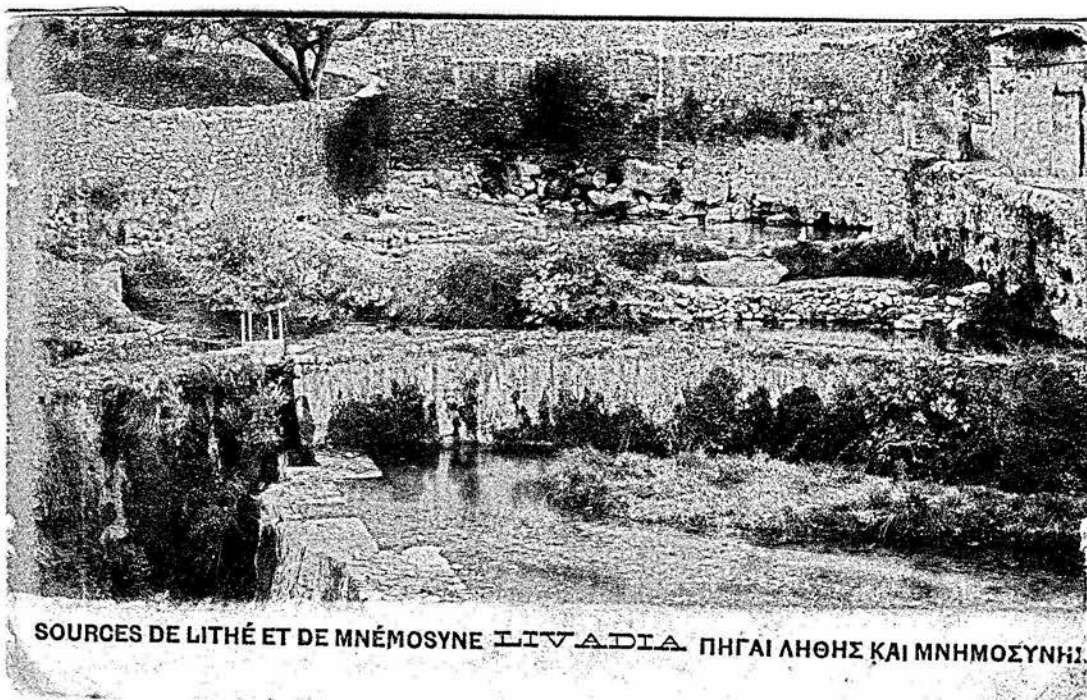
© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ

Φωτογραφίες Μιχαήλ Παπά Σταύρου, 1903 περίπου

ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΟΥ ΟΡΑΚΛΕ ΛΙΒΑΔΙΑ ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΡΟΦΟΝΕΙΟΥ ΔΙΟΣ
DEJUPITER TROPHONIEN

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. 1905. Άποψη της περιοχής με την πηγή της Μνημοσύνης (Κρύας).
Δεξιά το γεφύρι των πηγών και αριστερά κτίσματα του υδραγωγείου της πόλης.
Μια από τις πρώτες καρτ-ποστάλ της Λιβαδειάς.

SOURCES DE LITHÉ ET DE MNÉMOSYNE ΛΙΒΑΔΙΑ ΠΗΓΑΙ ΛΗΘΗΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΟΣΥΝΗΣ

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. 1905. Άποψη της περιοχής με την πηγή της Λήθης (Χλιάς).
Δεξιά διακρίνεται το καφενείο «Ο ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ».

1909. Άποψη του Κάστρου χωρίς δένδρα από την περιοχή του Αγίου Αντωνίου.

[D-DAI-ATH-Böotien 78]

© Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

1909. Άποψη του Κάστρου από το Μαχαλά της Ωρας. Στο βάθος δεξιά το εκκλησάκι της Αγίας Άννης (Κωνσταντίνου και Ελένης). Η εκκλησία αρχικά είχε θεμελιωθεί στις 3 Μαΐου 1184 ενώ ξαναχτίστηκε τη δεκαετία του 1900.

[D-DAI-ATH-Böotien 77]

© Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

1909. Ο πύργος και η πύλη του τελευταίου περιβόλου.

[D-DAI-ATH-Böotien 80]

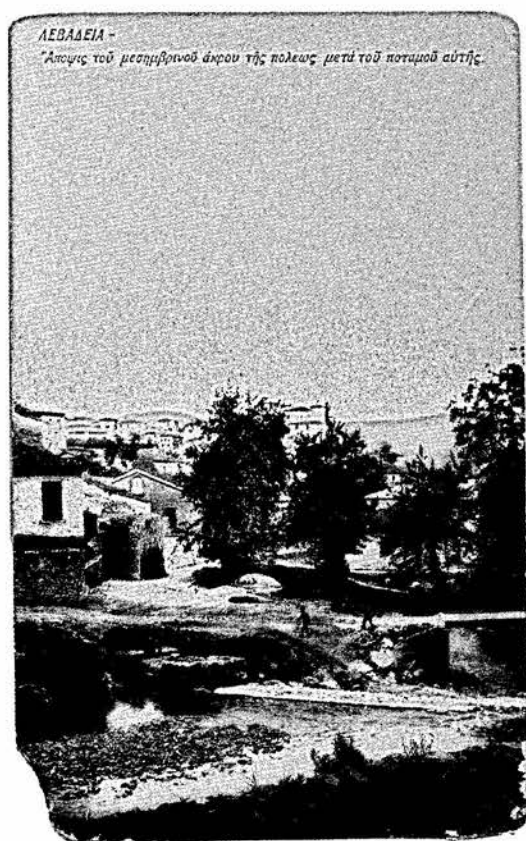
© Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

1909. Ο πύργος και η πύλη με άποψη προς τον κάμπο.

[D-DAI-ATH-Böotien 81]

© Φωτογραφικό Αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. 1912. Άποψη της Κρύας από την περιοχή του καφενείου «Παντέλου» (Ξενία). Αν δεν ήταν γραμμένο ποιός θα την αναγνώριζε σήμερα;

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. 1912. Άποψη της Κρύας και του Κάστρου από την περιοχή του Αγίου Αντωνίου.

1917. Λήψη φωτογραφίας από το τεχνητό φράγμα με τους πέντε υδατοφράκτες (κόφτρες). Ο «λευκός άνθρακας», όπως αποκαλούσαν τα νερά, το «χρυσάφι» της βοιωτικής γης, δηλαδή το βαμβάκι, καθώς και το εμπορικό δαιμόνιο των Λιβαδειτών, μετέτρεψαν την Κρύα σε πρώτο βιομηχανικό κέντρο της χώρας από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

«1862: Από τη χρονιά αυτή αρχίζει πιθανότατα η εγκατάσταση εκκοκκιστικών μηχανών στη Λιβαδειά με χρήση της κινητήριας δύναμης των χειμάρρων της πόλης. Τη χρονιά αυτή η Λιβαδειά παράγει τους 1.400 από τους 1.520 τόνους της συνολικής εγχώριας παραγωγής εκκοκκισμένου βαμβακιού.

1864: Η Εθνική Τράπεζα ιδρύει στις 22/9 υποκατάστημα στη Λιβαδειά με πρώτο Διευθυντή τον Χρ. Γερογιάννη».

Νίκου Μέλιου

Λιβαδειά, 19^{ος} – 20^{ός} αιώνας

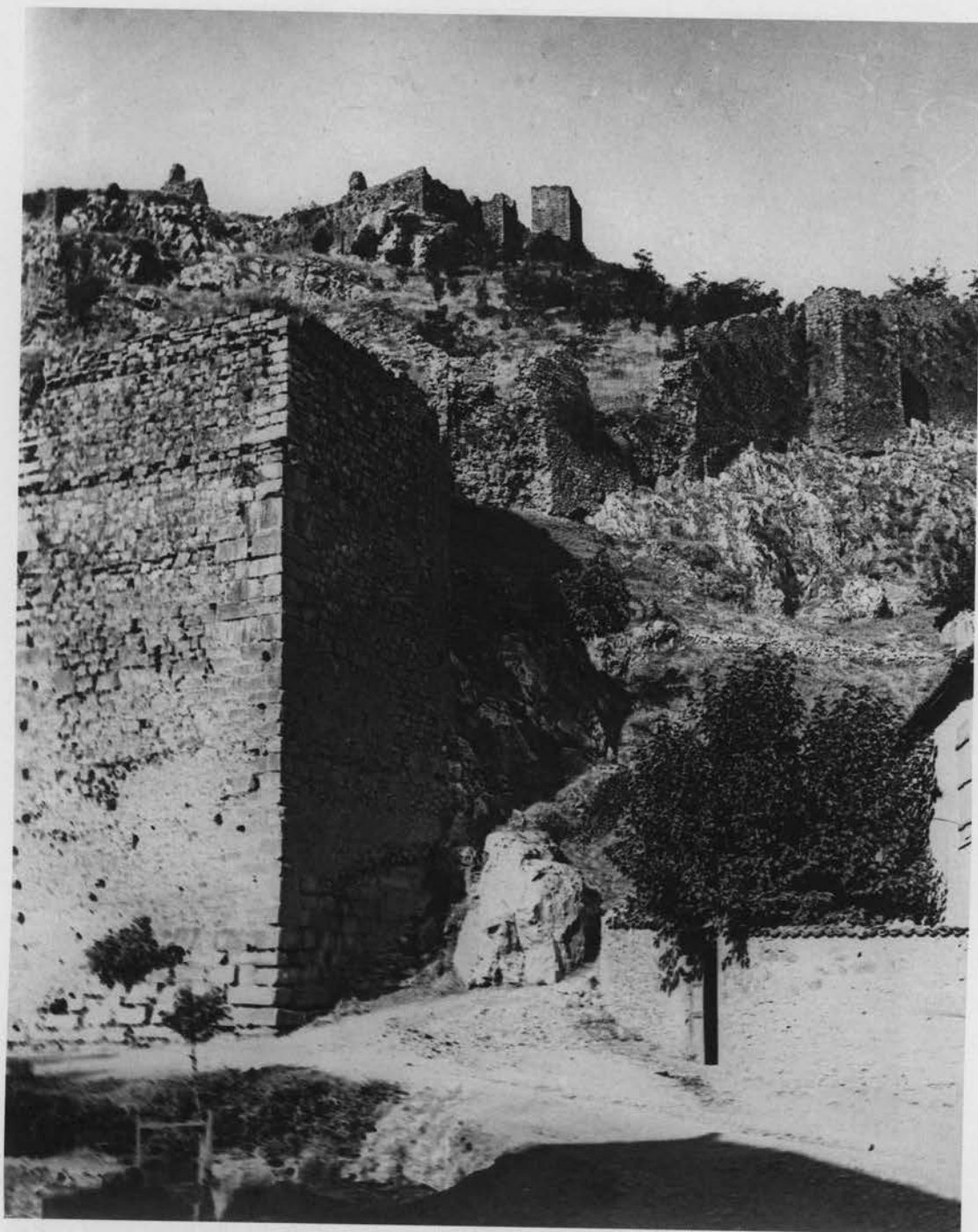
Όψεις της Κοινωνικής και Οικονομικής Ιστορίας της πόλης

1917. Ανηφορίζοντας την οδό Τροφωνίου δίπλα από τη δεύτερη γέφυρα. Αρχοντικό και επιβλητικό το εικονοστάσι, έχοντας έντονα τα σημάδια της φθοράς του χρόνου ενώ δίπλα του καθιστές δύο κυρίες της εποχής. Εντύπωση προκαλούν τα πολλά ακροκέραμα, τα οποία φέρουν κάποια μορφή – πιθανόν από τη Μυθολογία (Δίας – Ερμής τα συνηθέστερα).

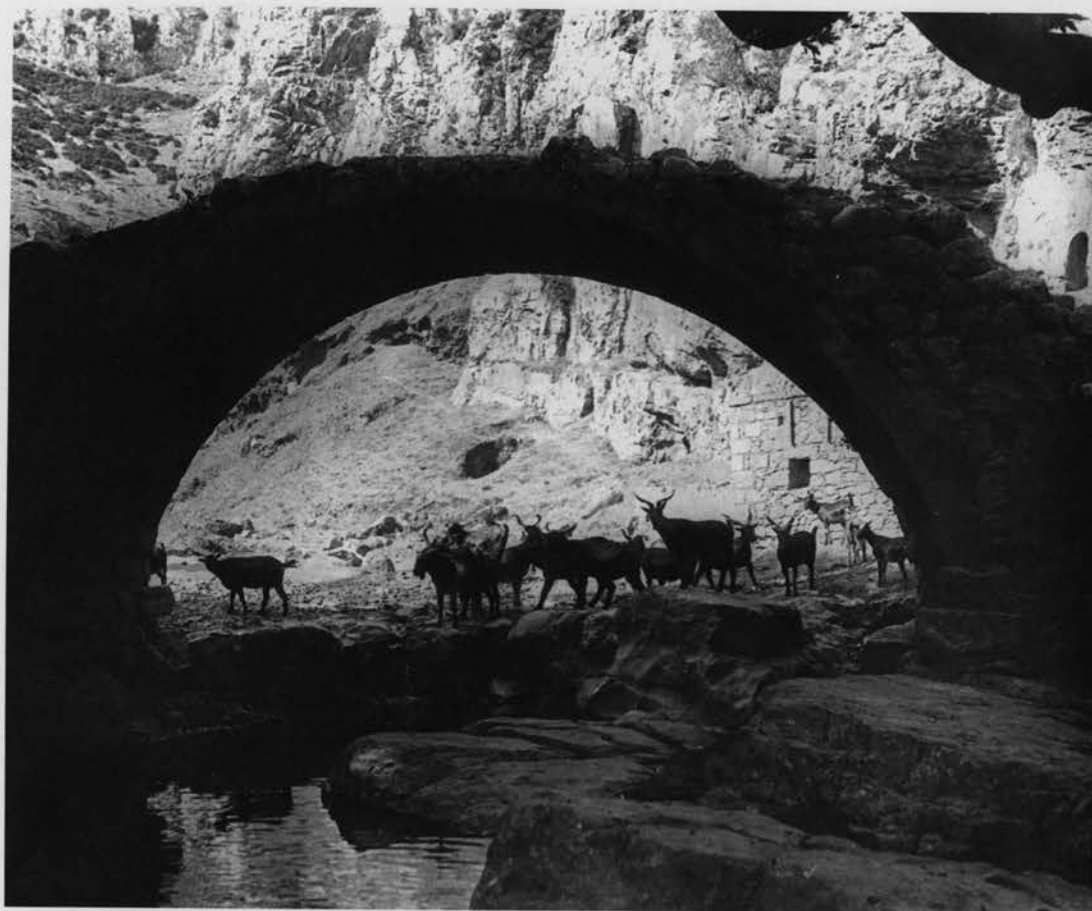
Φωτογραφία από το βιβλίο: *Βλέμματα από την Ελλάδα*.

Συλλογή: Χάρης Γιακουμής / Kallimages, Paris

1917. Άποψη του Κάστρου και του Πύργου δίπλα από τις πηγές.

Κατά μήκος του τείχους είναι εμφανή τα σημάδια της φθοράς του χρόνου. Το 1938 και τη δεκαετία του 1960 έγιναν από την Αρχαιολογική Υπηρεσία στερεωτικές επεμβάσεις, ενώ την περίοδο 1993-1998 από το Δήμο Λεβαδέων και υπό την εποπτεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας εργασίες προκειμένου το Κάστρο να γίνει επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος.

1917. Επισκέψιμος χώρος ήταν ήδη για τα αγαπητά τετράποδα! Αυτό μαρτυρά ο φακός Γάλλου στρατιώτη* σε μια από τις πολλές φωτογραφίες που τράβηξε στην ευρύτερη περιοχή της Κρύας. Η φωτογράφιση έγινε με φόντο το γεφύρι των πηγών.

* Υπηρετούσε στις δυνάμεις της Entente (Αντάντ) στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Άποψη εργοστασίων της Κρύας. Δεξιά το εκκοκκιστήριο-νηματοουργείο των αδελφών Γεωργίου, Ευθυμίου και Σπυρίδωνος Στράγκα. Στο κέντρο το νηματοουργείο (1^ο κτήριο) των Θεοδώρου και Γεωργίου Καβρή – Ευσταθίου Πανουργιά – Θ. Ροζανίτου και Δ. Χατζόπουλου. Κάτω αριστερά απέναντι από τη γέφυρα διακρίνεται κτήριο, πιθανόν αποθήκες νημάτων των αδελφών Στράγκα και λίγο πιο κάτω το σπίτι του Πέτρου Λουκά Νάκου, παππού της γνωστής συγγραφέως Λιλίκας Νάκου.

«1868: Ο Γεώργιος Ι. Λάππας ιδρύει εκκοκκιστήριο και νηματοουργείο.

1895: Ο Ιωάννης Λάππας διαδέχεται τον πατέρα του στη διαχείριση του εκκοκκιστηρίου και νηματοουργείου.

1910: Πεθαίνει ο Ιωάννης Λάππας και η επιχείρησή του μετονομάζεται σε Νηματοουργείο – Βαφείο – Εκκοκκιστήριο – Υδροτριβείο των Καβρή, Ροζανίτου, Πανουργιά και Χατζόπουλου».

Νίκου Μέλιου

Λιβαδειά, 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας

Όψεις της Κοινωνικής και Οικονομικής Ιστορίας της πόλης

1923-1924. Άποψη των παλιών λατομείων. Στη Κρύα λειτούργησαν για αρκετά χρόνια και Λατομεία. Το πρώτο, το οποίο προϋπήρχε από την Ρωμαϊκή εποχή και βρισκόταν στο σημείο που είναι σήμερα το πέτρινο θέατρο και το δεύτερο στο σημείο λίγο πριν την είσοδο στο Χείμαρρο Ξηριά. Στη μέση αριστερά διακρίνεται ένα κάρο, μέσο μεταφοράς για την πέτρα τότε. Τα Λατομεία έκλεισαν ευτυχώς «ανώδυνα» για την πόλη και τα νερά της.

[06.2.09.66] Φωτογραφία του Παντελή Βαφιαδάκη.
Ο ποταμός Έρκυνα στην περιοχή της Κρύας, 1923-1924.
© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

1928. Διψασμένος και αδιάφορος όνος (γάιδαρως) σε αντίθεση με τη συνοδό του δίπλα από το τρίτο γεφύρι (ανεβαίνοντας).

[L 296.035] Φωτογραφία του Γιώργου Βαφιαδάκη.
Τα εργοστάσια βάμβακος στην Κρύα δίπλα στον Έρκυνα, 1928.
© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1930. Άποψη του Κάστρου. Τα δέντρα έχουν καλύψει ήδη ένα μεγάλο μέρος του χώρου.

1930. Χειμωνιάτικο σκηνικό στην Κρύα, δίπλα από τις πηγές και τον μεγάλο πύργο του Κάστρου.

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1930.
 Άποψη εργοστασίου στην
 Κρύα. Στα επάνω παράθυρα
 έχει γίνει εμφανής τροποποίη-
 ση ενώ ταυτόχρονα αλλάζουν
 οι ιδιοκτήτες και νέοι ιδιοκτή-
 τες είναι οι Σπύρος Κ. Στρά-
 γκας και Ευθύμιος Γ. Στράγκας.

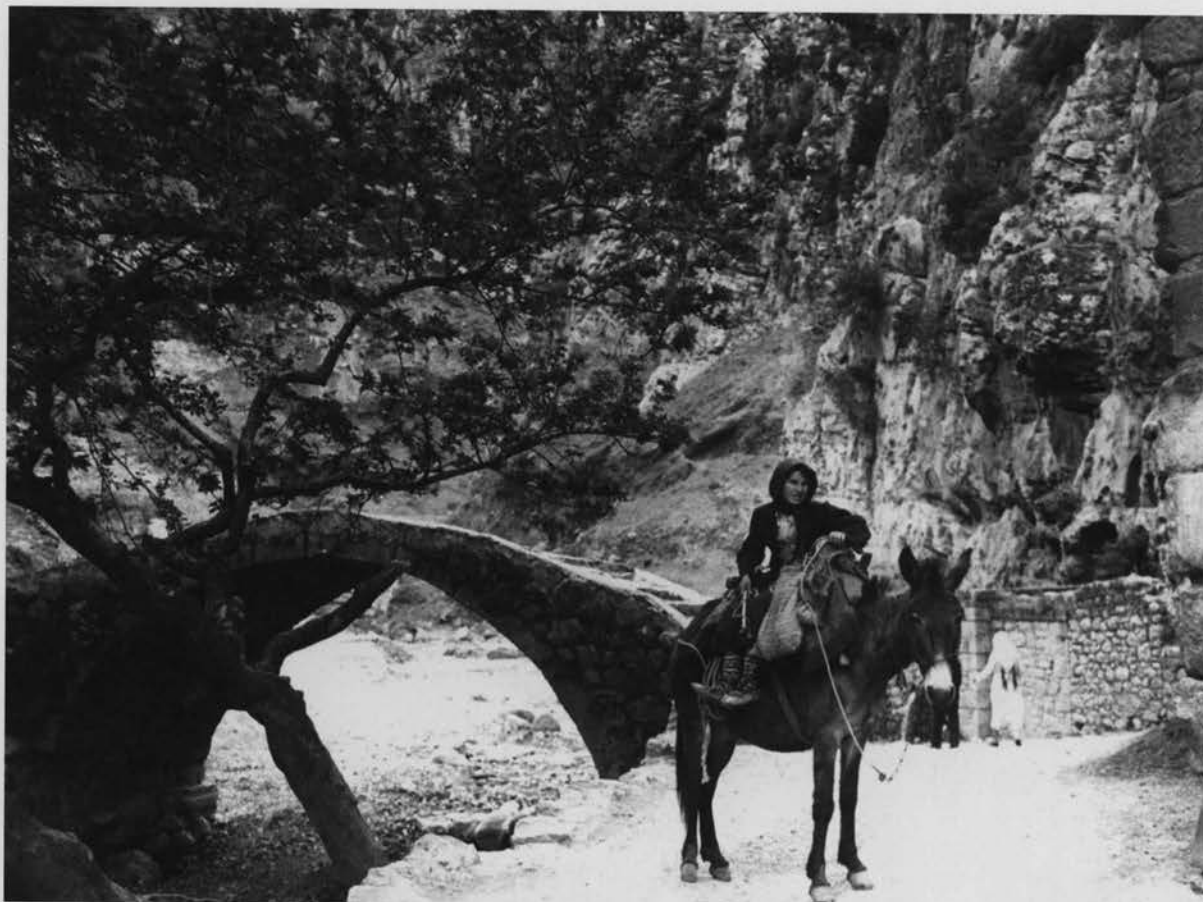
Πλατεία Αθανάσιου Διάκου, αρχές δεκαετίας του 1930. Πασχαλιάτικος λάκκος
 έξω από το μπακάλικο του Ανδρέα Αθ. Καζάζη, αργότερα Δημάρχου Λεβαδέων
 (12-2-1938 / 21-9-1941).

ΚΑΡΤ-ΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1930. Εκκοκκιστήριο-υφαντουργείο και βαφείο (2^ο κτήριο) των Θεόδωρου και Γεωργίου Καβρή – Ευσταθίου Πανουργιά – Θ. Ροζανίτου και Δ. Χατζόπουλου.

Κοντινή άποψη του ίδιου εργοστασίου. Στο κέντρο διακρίνεται γέφυρα η οποία συνέδεε το εργοστάσιο με την οδό Τροφωνίου.

1936. Καμαρωτός και μάλλον Κυπριακός* ημίονος (μουλάρι) ποζάρει στον φακό με την αναβάτισσά του δίπλα από το γεφύρι των πηγών (πέμπτο). Το πότε κατασκευάστηκε μας είναι άγνωστο. Πρώτες ενδείξεις για την ύπαρξή του, είναι τα χαρακτηριστικά ξένων περιηγητών από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Αργότερα αποτέλεσε σημείο φωτογραφικής αποτύπωσης χιλιάδων Ελλήνων και ξένων φωτογράφων από όλο τον κόσμο.

[L 055.069] Φωτογραφία του Αντώνη Οικονομίδη, 1936

© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

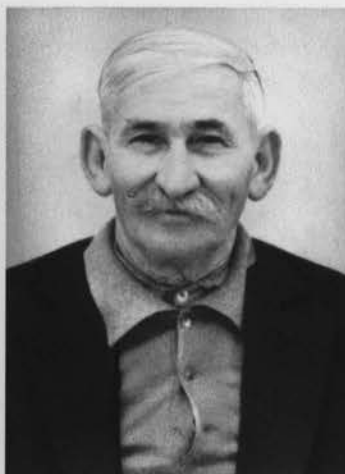
* Ράτσα με ψηλά πόδια.

Άποψη της Κρύας το 1936. Αριστερά κάτω από τους Αγίους Αναργύρους το καφενείο του Παντέλου. Στάση αναψυχής με «υποβρύχιο» και λεμονάδα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Σε καρτ-ποστάλ του 1905 και σε απόσταση αρκετών μέτρων αριστερά του Παντέλου, διακρίνεται ένα μικρό κτίσμα. Πάνω από την πόρτα του υπάρχει επιγραφή (μάλλον σκαλιστή) με την ένδειξη «ΚΑΦΕΝΕΙΟΝ Ο ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ». Το 1962 και κάπου ενδιάμεσα των δύο προαναφερομένων κτηρίων κτίστηκε το τουριστικό περίπτερο Ξενία. Στα επόμενα σαράντα πέντε χρόνια το Ξενία γνωρίζει ημέρες δόξας και γίνεται γνωστό σε όλη τη χώρα. Το 2007 τίθεται εκτός λειτουργίας και σιγά-σιγά μετατρέπεται (εξωτερικά) σε σχολή γκράφιτι! Στις 8/1/2009 ξημερώματα Πέμπτης το Ξενία (ήδη κτήριο μη ηλεκτροδοτούμενο) παραδίδεται στις φλόγες και καταστρέφεται. Το καλοκαίρι του 2013 και με πρωτοβουλία του Δήμου Λεβαδέων ξεκίνησαν εργασίες πιστής ανακατασκευής.

[L 055.067] Φωτογραφία του Αντώνη Οικονομίδη, 1936

© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – MIET

Ιωάννης Δ. Κυλάφης 1894-1979. Γνωστός και αγαπητός κρεοπώλης στην πλατεία Δημητρίου Μαγιάκου (Ταμπάχνα).

1936. Ευθυμία Κυλάφη, το γένος Καρούλα (1910-1958), κάτοικος περιοχής Μητροπόλεως, σύζυγος Ιωάννου Κυλάφη.

1937. Μαθητές και μαθήτριες του 2^{ου} Δημοτικού σχολείου ποζάρουν στον (αρχικό) προαύλιο χώρο της Μητροπόλεως. Το 2^ο Δημοτικό στεγαζόταν στην πλατεία Αθανάσιου Διάκου στο σπίτι του Θανάση Αμούτζα και αργότερα της Ευαγγελίας Λιναρδούτσου Παπαϊωάννου.

Ο Μητροπολιτικός Ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Κάτω αριστερά το μπακάλικο της Ευγενίας Σώκου και πιο πάνω το σπίτι του Νίκου Σουλτάνη. Δεξιά το σπίτι, που κατοικούσε ο Ανδρέας Διαμαντόπουλος και οι αδελφές του Φρόσω και Ελένη («Μπεμπέκες»).

Στη θέση ακριβώς του μητροπολιτικού ναού υπήρχε, το μικρό τζαμί του Σταροπάζαρου, το οποίο μετά το 1828 «μετεποιήθη εις εκκλησίαν». Στις 21.11.1855 οι κάτοικοι της περιοχής έβαλαν τον θεμέλιο λίθο του ναού, ενώ η έναρξη λειτουργίας του πρέπει να έγινε στα τέλη της δεκαετίας του 1850.

Το κτήριο είχε προϋπολογισθεί ότι θα στοιχίσει 50.000 δραχμές, ενώ οι ενορίτες είχαν συγκεντρώσει το ποσόν των 25.000 δραχμών. Σε αίτημα προς τον Όθωνα, που υπέβαλλαν στις 9 Ιανουαρίου 1856, ο Επίσκοπος Θηβών και Λεβαδείας Αβράμιος Αναγνώστου, ο Αντιπρόεδρος της Βουλής Φίλων Φίλωνος και ο πρώην Βουλευτής Αντώνης Γεωργαντάς, ζήτησαν να χορηγήσει βοήθεια αποπεράτωσης του ναού.

Το 1918 ο Θεόδωρος Λαζαράς θα αναλάβει τα σχέδια και την εκτέλεση αγιογραφιών του ναού, με κυριότερο έργο τον Παντοκράτορα.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 πάνω από την κεντρική είσοδο του ναού έγινε κατεδάφιση δύο σπιτιών (Τότσικα – Κριεμάδη) και ενός τρίτου (Σκληβανιώτη) βομβαρδισμένου από τα Γερμανικά Στούκας το 1941. Κατόπιν έγινε αποχωμάτωση, ο προαύλιος χώρος μεγάλωσε κατά πολύ, ενώ το 1960 έλαβε χώρα μικρή προέκταση του ναού και πήρε τη σημερινή του μορφή.

4 Αυγούστου 1939. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Εορταστικές εκδηλώσεις της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας επί Ιωάννη Μεταξά.

Μεταξύ των επισήμων διακρίνονται από δεξιά: Λουκάς Γουργιώτης, ο Δήμαρχος Ανδρέας Καζάκης, ο Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας κ.κ. Συνέσιος, ξένος επίσημος και αμέσως μετά Αξιωματικός της Χωροφυλακής (Μοίραρχος) ονόματι Καπράλος.

Φωτογραφικό Αρχείο Λουκίας Στεφοπούλου-Μητά

4 Αυγούστου 1939. Συμμετοχή του κόσμου στις εκδηλώσεις. Στο κέντρο της φωτογραφίας και στο ισόγειο απεικονίζεται το μπακάλικο του Δημάρχου Ανδρέα Καζάζη. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 λειτούργησε σαν Παράρτημα του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Κατόπιν στεγάσθηκε το Φιλανθρωπικό Σωματείο και Ίδρυμα «Εστία Μητέρας» μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Από τα δεξιά και σε μικρότερο χώρο λειτούργησε από αρχές της δεκαετίας του 1950 η Δημοτική (τότε) Βιβλιοθήκη μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ενώ αργότερα στεγάστηκαν γραφεία μεταφορικής εταιρείας. Στον αριστερό χώρο (μπακάλικο) ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980 το γνωστό σε όλους «ΚΑΦΩΔΕΙΟ» και το 1995 έγινε ενοποίηση των δύο χώρων.

Φωτογραφικό Αρχείο Λουκίας Στεφοπούλου-Μητά

1940. Άγνωστος και αρκετά ευκατάστατος ο εικονιζόμενος ποζάρει στο εκκλησάκι της Ζωοδόχου πηγής – Ιερουσαλήμ. Η πρόσβαση στη σπηλιά μέχρι τα μισά της δεκαετίας του 1930 ήταν σχεδόν αδύνατη και γινόταν μέσα από μονοπάτια μέχρι την περιοχή του Αγίου Μηνά και με την βοήθεια αλυσίδων από εκεί και πάνω. Η κατασκευή των σκαλοπατιών ξεκίνησε το 1939 μετά από εράνους των κατοίκων της πόλης, την βοήθεια της εκκλησίας και την προσωπική εργασία και φροντίδα του συμπολίτη μας Γεωργίου Γιοβάνου. Η αρχική μορφή της σπηλιάς και οι διαστάσεις της έχουν αλλάξει κατά πολύ μετά από εργασίες διαπλάτυνσης της αίθουσας ενώ ερωτηματικά γεννούν ένα λαξευμένο στο βράχο πανάρχαιο κοίλωμα (πηγάδι) με νερό βάθους 2,40 μ., πλάτους 1,60 μ., μήκους 1,66 μ. καθώς και μια λαξευμένη υποδοχή (βάση;) που υπάρχει στο κέντρο του κοιλώματος.

[L 068.125] Τοποθεσία Ιερουσαλήμ, στο φαράγγι της Κρύας, 1940

© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

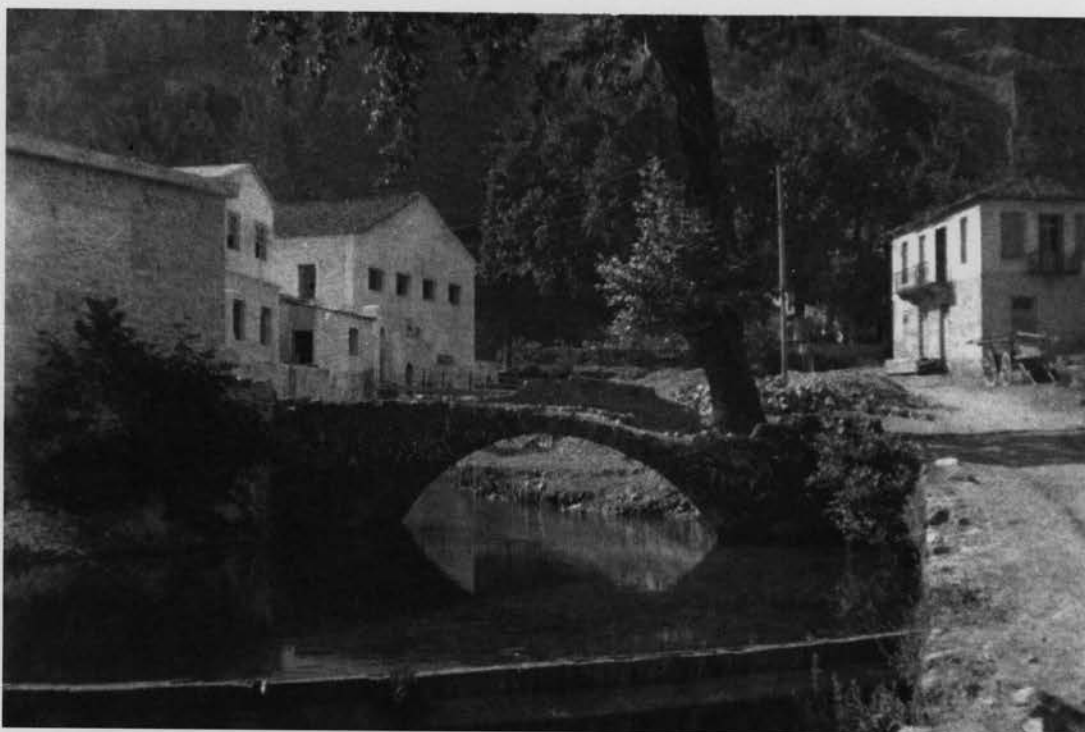
Φεβρουάριος 1944. Άποψη της Έρκυνας από τη γέφυρα του «Καλπούζου». Φωτογραφία, που πάρθηκε από τον Γερμανό Υπολοχαγό Mawder της Κομαντατούρ Θηβών. Στο βάθος αριστερά απεικονίζονται αποθήκες δερμάτων-βυρσοδεψεία γνωστά και ως «Καλπουζέικα», που κατεδαφίστηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1940 (1946-1947).

Φωτογραφικό Αρχείο Ιωάννη Κ. Μήτρου

16 Οκτωβρίου 1944. Συγκέντρωση Αντιστασιακών Οργανώσεων και λαού την επόμενη της απελευθέρωσης από τους Γερμανούς στην πλατεία Αθανάσιου Διάκου.

Φωτογραφικό Αρχείο Ελευθέριου Ι. Τσόγκα.

Άποψη της Κρύας στα τέλη της δεκαετίας του 1940. Αριστερά γνωστό συγκρότημα εργοστασίων και δεξιά το εξοχικό κέντρο «ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ ΠΗΓΑΙ» των αδελφών Δημήτρη και Λουκά Πανουργιά. Το κτήριο προϋπήρχε τουλάχιστον από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (1909) ενώ η έναρξη λειτουργίας του σαν εξοχικό κέντρο (ισόγειο) πιθανόν να έγινε προς τα τέλη της δεκαετίας του 1930. Έντονη η παρουσία του στο χώρο της διασκέδασης έντονα άδοξο και το τέλος του. Απαλλοτριώνεται και κατεδαφίζεται επειγόντως τον Ιούλιο του 1979.

Φωτογραφικό Αρχείο Λουκά Γερούλια

Ο Εφημέριος της Μητροπόλεως Πατέρας Βασίλειος Πανουργιάς μαζί με τον μεγάλο ζωγράφο της πόλης μας Θεόδωρο Λαζαρή αρχές δεκαετίας του 1950. Η περιοχή της Κρύας πόλος έλξης και έμπνευσης για τον Καλλιτέχνη. Με υποτροφία του Δήμου Λεβαδέων ξεκίνησε τις σπουδές του το 1906 στη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, ενώ λίγο πριν πεθάνει (1978) δώρισε στο Δήμο Λεβαδέων εβδομήντα έργα του. Το 1992 επί Δημαρχίας Χρήστου Κ. Παλαιοιόλογου και μετά από συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και της Υπουργού κ. Άννας Ψαρούδα-Μπενάκη γίνεται συντήρηση των έργων Τέχνης. Κατόπιν εγκαινιάζεται η Δημοτική Πινακοθήκη της πόλης και κυκλοφορεί Λεύκωμα Έργων Τέχνης «ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΛΑΖΑΡΗΣ».

Τα έργα στην Κρύα (1^ο στάδιο – Απαλλοτριώσεις)

Οι παραδοσιακές βιομηχανίες της Κρύας σβήνουν οριστικά και από βιομηχανικός χώρος μετατρέπεται σε «νεκρή πολιτεία», η οποία ζητάει επιμόνως να αλλάξει «ταυτότητα». Τότε εμφανίζεται ο Λειβαδίτης βουλευτής Δημήτριος Γ. Παπασπύρου, ο οποίος αναλαμβάνει προσωπικά το αρχικό και δύσκολο έργο των απαλλοτριώσεων. Το 1964 με πρωτοβουλίες του απαλλοτριώνεται το κτήριο των Καβρή – Πανουργιά – Χατζόπουλου – Ροζανίτη (2^ο κτήριο), κατεδαφίζεται από τον Ε.Ο.Τ και διαμορφώνεται ο περιβάλλον χώρος του ΞΕΝΙΑ. Αγοράζεται το (1^ο) κτήριο των ανωτέρω και διευρύνεται η Πλατεία Μητροπόλεως. Εξαγοράζεται το κτήριο μετά της περιοχής του (πρώην μπακάλικο της Ευγενίας Σώκου) δίπλα από την ιδιοκτησία Νικ. Σουλτάνη και επεκτείνεται η Πλατεία Μητροπόλεως. Με προσπάθειες του ιδίου αγοράζεται από τον Ε.Ο.Τ το εργοστάσιο του Στράγκα, δίπλα από την ιδιοκτησία των τριών αδελφών Νικ. Δημακόπουλου καθώς και οι αποθήκες του ιδίου εργοστασίου, που ήταν κοντά στο Μύλο του Πλούτου Ακριδόπουλου. Κατόπιν το εργοστάσιο και οι αποθήκες του κατεδαφίζονται από τον Ε.Ο.Τ και η περιοχή αλλάζει μορφή. Το 1978 ξεκινά η απαλλοτρίωση του εξοχικού κέντρου «ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ ΠΗΓΑΙ» του Πανουργιά μετά της περιοχής του και τον Ιούλιο του 1979 γίνεται από τον Ε.Ο.Τ η κατεδάφισή του. Το 1980 κηρύσσεται η απαλλοτρίωση του Μύλου Ακριδόπουλου, της Νεροτριβής των αδελφών Μαγκλάρα και της οικίας των αδελφών Δημακόπουλου. Τις πληροφορίες όσον αφορά τις απαλλοτριώσεις-κατεδαφίσεις των εργοστασίων τις πήρα από την εφημερίδα ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ όπου έχει δημοσιευθεί σχετικό άρθρο του Δικηγόρου Ιωάννου Δ. Λοιδώρη (αρ. φύλλου 318, 10/1/1985).

ΣΧΟΛΙΟ: Πέρα από τις όποιες διενέξεις που είναι συνήθεις στις περιπτώσεις των απαλλοτριώσεων, ο κόσμος θα συνεχίσει να επισκέπτεται και να νέμεται της πανώριας Κρύας.

Κοινοτικά κονδύλια – εφαρμογή των έργων (2^ο στάδιο)

Οι κατεδαφίσεις των κτηρίων, που ξεκίνησαν στις αρχές της δεκαετίας του 1960, άρχισαν σιγά-σιγά να μετατρέπουν το χώρο από βιομηχανικό σε τουριστικό. Τέτοια έργα αλλαγής σκηνικού της περιοχής συνέχισαν να γίνονται στα επόμενα χρόνια και μάλιστα με έντονους ρυθμούς επί θητείας του Λειβαδίτη Υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας Αριστείδη Ι. Τσιπλάκου, ο οποίος κατάφερε και διέθεσε για τη γενέτειρά του μεγάλα κοινοτικά κονδύλια. Τα ποσά αυτά χειρίστηκε καταλλήλως ο Δήμαρχος Χρήστος Κ. Παλαιολόγος, με αποτέλεσμα η Κρύα και το ποτάμι της, η Έρκυνα, να αλλάξουν παντελώς μορφή.

1950. Άποψη της Έρκυνας και του εργοστασίου του Πανουργιά. Το ποτάμι μέχρι τη δεκαετία του 1980 από την πλατεία Αθανάσιου Διάκου και κάτω βρισκόταν σε άθλια κατάσταση, ειδικότερα κατά μήκος της Στρατηγού Ιωάννου. Υπήρχαν σφαγεία στην οδό Τσόγκα μέχρι τη δεκαετία του 1970 καθώς και μπαλκόνια μεταποιημένα σε αφοδευτήρια (παλιά νοοτροπία). Γενικά, υπήρχε μια άρνηση καλλωπισμού της πλευράς που έβλεπε προς το ποτάμι.

Το Σεπτέμβριο του 1991 επί θητείας του Λειβαδίτη Υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας Αριστείδη Ι. Τσιπλάκου και επί Δημαρχίας Χρήστου Κ. Παλαιολόγου ξεκίνησαν έργα ανάπλασης με αποτέλεσμα η Έρκυνα από «ζούγκλα» να μεταμορφωθεί σε ποτάμι ευρωπαϊκών προδιαγραφών.

[B.6310] Βούλα Παπαϊωάννου, Λιβαδειά, π. 1950
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

1950. Μερική άποψη του εργοστασίου του Πανουργιά και της κοίτης του ποταμού. Μετά την κατεδάφιση των κτηρίων και τη σταδιακή αξιοποίηση του χώρου η εικόνα της Κρύας άλλαξε κατά πολύ. Οι παλαιότεροι σίγουρα δεν θα τη ξεχάσουν, γιατί απλούστατα την έζησαν. Για τους νεότερους «πυξίδα» αναγνώρισης του χώρου είναι οι δύο μεγάλοι ογκόλιθοι στο κάτω μέρος της φωτογραφίας.

[B.6311] Βούλα Παπαϊωάννου, Λιβαδειά, π. 1950
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

1950. *Πιτσιρικάδες πλατσουρίζουν στα νερά της Έρκυνας*. Η Κρύα υπήρξε από παλιά χώρος φωτογραφικής αποτύπωσης Ελλήνων και ξένων φωτογράφων. Από τον Ελλαδικό χώρο και με ρίζες από τη Ρούμελη (Λαμία, 1898) πέρασε από την Κρύα το 1950 η «αθόρυβη και σεμνή». Βούλα Παπαϊωάννου. Ξεκίνησε να ασχολείται με τη φωτογραφία το 1937. Στη διάρκεια της Κατοχής συνεργάστηκε με τον Ερυθρό Σταυρό ενώ μετά την απελευθέρωση ανέλαβε τη διεύθυνση του φωτογραφικού τμήματος της UNRRA (Οργανισμός Βοηθείας Ηνωμένων Εθνών). Επί 4 χρόνια (1946-1950) περιόδευε φωτογραφίζοντας σε όλη την Ελλάδα. Το 1976 δώρισε το φωτογραφικό της αρχείο στο Μουσείο Μπενάκη. Έφυγε από τη ζωή το Φεβρουάριο του 1990 σε ηλικία 92 ετών.*

[B.6304(α)] Βούλα Παπαϊωάννου, Λιβαδειά, π. 1950

© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

* Πηγή βιογραφικού: Περιοδικό ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ τεύχος 2 Φεβρουάριος – Μάρτιος 1940.

1950. *Πηγαίνοντας προς την Κρύα (2). Οδός Στρατηγού Ιωάννου δίπλα (δεξιά) από τα «σκαλιά» και το σπίτι του Κορόζου.* (Κωνσταντίνος Κορόζος: Υφυπουργός Οικονομικών και κατόπιν Υπουργός – Γενικός Διοικητής Βορείου Ελλάδος).

[B.8003] Βούλα Παπαϊωάννου, Λιβαδειά, π. 1950
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

«Δημήτρης Ιωάννου: Λειβαδίτης Στρατηγός γνωστός ως Μπαλαφάρας- Ζόρικος Στρατηγός και ως Χάιδο-Μήτσος. Στρατηγός της θρυλικής Μεραρχίας Αρχιπελάγους στο Μακεδονικό μέτωπο και Διοικητής Σώματος Στρατού στην εκστρατεία της Μικράς Ασίας.»

Γιώργος Κουτσαβδής
Ομορφη που είναι η Λειβαδιά

1950. Άποψη κάτω από το γεφύρι των πηγών. Στο βάθος δεξιά η μεγάλη λαξευμένη στο βράχο κόγχη (δωμάτιο). Μέσα στο δωμάτιο (πιθανόν χώρος ιεροπραξιών*) υπάρχουν λαξευτοί δύο πάγκοι (καθίσματα) ενώ η πρόσβαση ήταν προσιτή μάλλον με σκάλα.

[B.6312] Βούλα Παπαϊωάννου, Λιβαδειά, π. 1950
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

* Ιεροπραξίες: κάτι ανάλογο των μυστηρίων – τελετών. Γνωστά μυστήρια στη Λιβαδειά ήταν τα Καβείρια, τα Ελευσίνια (Μικρά και Μεγάλα), τα Διονύσια, τα Ορφικά και τα Τροφώνια. Τα μυστήρια αυτά προσδιορίζουν λατρευτική συμπεριφορά και έχουν όπως και η φιλοσοφία ένα κοινό στόχο, την προσέγγιση του αληθινού.

1953. Με προσεχτικά βήματα η μικρούλα περνά το τεράστιο γι' αυτή γεφύρι των πηγών. Στο βάθος επάνω η Ζωοδόχος Πηγή – Ιερουσαλήμ και αριστερά το νεόχτιστο τότε εκκλησάκι του Αγίου Μηνά. Κάτω δεξιά οι γνωστοί αμμόλοφοι παραμένουν στη θέση τους με μικρή διάβρωση στο κάτω μέρος από τα νερά του Ξηριά. Κατά τη δεκαετία του 1960 και επί Δημαρχίας Ιωάννη Ανδρεαδάκη, στο βάθος απέναντι από τη «σπηλιά» (σημείο που στρίβουμε προς τα δεξιά), έγιναν έργα αποχωμάτωσης και διάνοιξης της κοίτης του Ξηριά. Πολλές φορές στο πρόσφατο παρελθόν και μετά από καταρρακτώδεις βροχές ο Ξηριάς κατέβαζε τεράστιες ποσότητες νερού και λάσπης με αποτέλεσμα η οδός Στρατηγού Ιωάννου να μετατρέπεται σε μικρό βάλτο.

[ΑΙ.77-2] Δημήτρης Χαρισιάδης, Λιβαδειά, 1953
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

1955. *Αποψη από το εργοστάσιο του Πανουργιά προς τα πάνω.* Στο βάθος δεξιά διακρίνεται το νησάκι της Κρύας και αριστερά ένας από τους πολλούς υδατοφράκτες (κόφτρες). Στόχος τους ήταν να ρυθμίζουν τη κυκλοφορία των νερών ανάλογα με τις ανάγκες των εργοστασίων. Σήμερα έχουν απομείνει δύο και μάλιστα εν ενεργεία. Ρυθμίζουν την κυκλοφορία νερών της Μνημοσύνης (Κρύας), τα οποία με υδραγωγό περνούν μέσα από τον «ΝΕΡΟΜΥΛΟ» (Ταβέρνα – Εστιατόριο), καταρρακτούν σε ένα όμορφο τεχνητό καταρράκτη και μέσω υπόγειας διάβασης, επιστρέφουν χαρούμενα και πάλι στο φυσικό τους χώρο, στο ποτάμι της Έρκυνας.

[5832] Νικόλαος Τομπάζης, Λιβαδειά, 1955
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

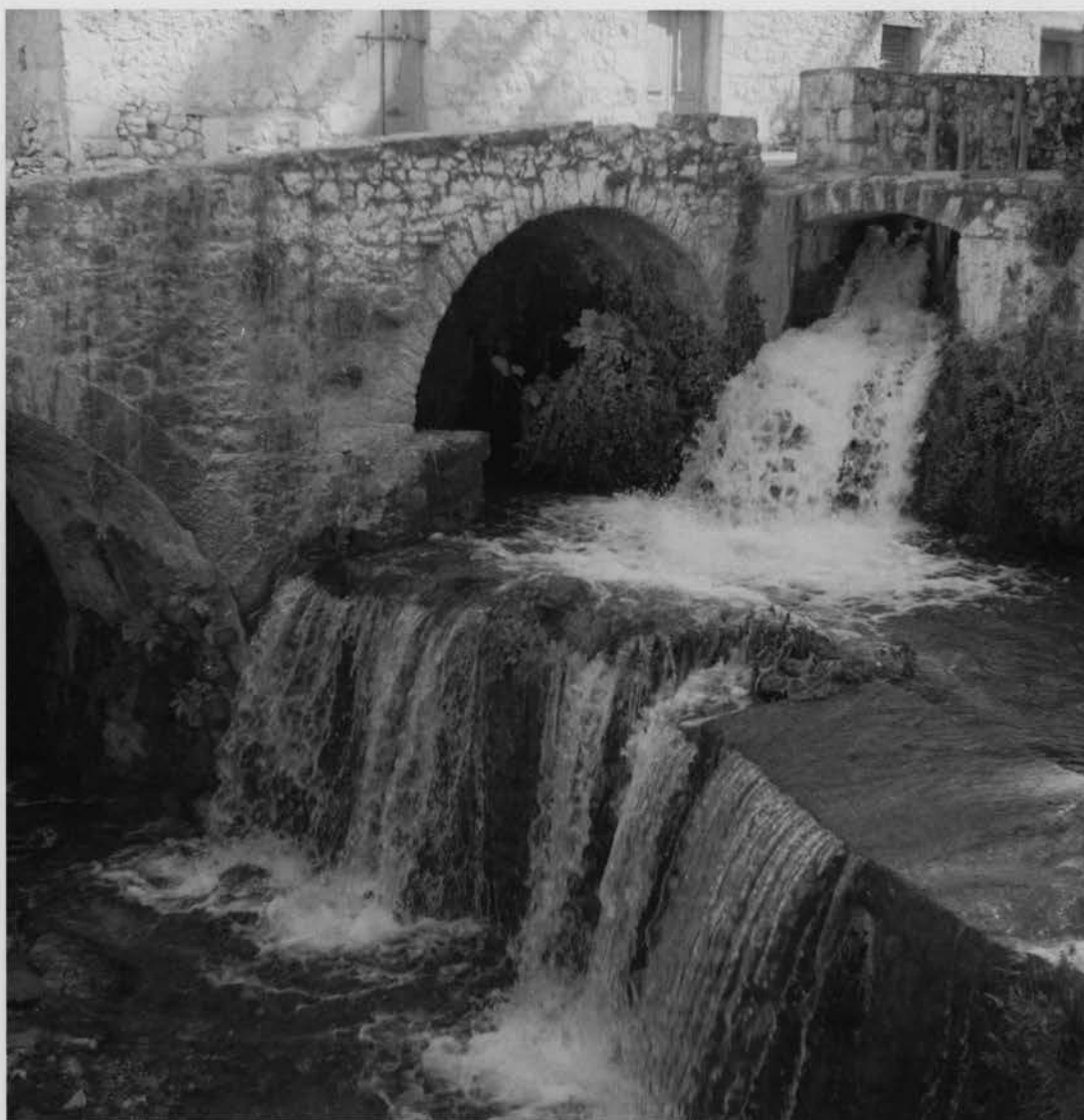

1955. *Άποψη προς τα κάτω*. Αριστερά διακρίνεται ένας Αλευρόμυλος πρώην Εκκοκκιστήριο ιδιοκτησίας του Καλαποθαράκου, ο οποίος φέρεται να αυτοκτόνησε εκεί. Τον Καλαποθαράκο διαδέχθηκαν κατά σειρά ο Σίμος Καλατζής, κατόπιν οι αδελφοί Ζαχαρίας και Χρήστος Νικολάου Πελέκη και τέλος (1953-1983) ο Πλούτος Ι. Ακριδόπουλος. Λίγο πιο κάτω διακρίνεται ο ναός του Αγίου Δημητρίου.

[5834] Νικόλαος Τομπάζης, Λιβαδειά, 1955
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

«Ο Άγιος Δημήτριος είναι ο αρχαιότερος χριστιανικός λατρευτικός χώρος της Λιβαδειάς γιατί η εκκλησία του Αγίου είναι χτισμένη πάνω σε θολωτή κρύπτη. Η εκκλησία θα γκρεμίστηκε μετά το 1860, ενώ ξαναχτίστηκε στην δεκαετία του 1900».

Αιμιλία Λ. Γιαννακούρου Χατζημανόλη
Η Λιβαδεία μετά τον Μεσαίωνα

1955. Ο τελευταίος (κατεβαίνοντας) από τους πέντε συνεχόμενους υδατοφράκτες (κόφτρες) της Έρκυνας και στο βάθος παράθυρα από το εκκοκκιστήριο των αδελφών Στράγκα. Μετά τις κατεδαφίσεις των εργοστασίων και ενός παλαιού αρχοντικού (1994) δημιουργήθηκε ένας αμφιθεατρικός χώρος. Χρησιμοποιείται σαν χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων, ντόπιων και ξένων επισκεπτών, ταυτόχρονα δε σαν χώρος πολιτιστικών εκδηλώσεων. Στον ίδιο χώρο διοργανώνεται κάθε χρόνο το παραδοσιακό Πάσχα της Λιβαδειάς. Οικοδεσπότης ο Δήμος Λεβαδέων φιλοξενεί χιλιάδες επισκέπτες προσφέροντάς τους ψητό αρνί, κόκκινα αυγά και κρασί με τη συνοδεία δημοτικών τραγουδιών και χορού. Την πατροπαράδοτη αυτή πασχαλινή εκδήλωση αξιοποίησε για τη ντόπια και διεθνή τουριστική προβολή της πόλης ο Δήμος Λεβαδέων, από το Πάσχα του 1961, επί Δημαρχίας Ιωάννη Ανδρεαδάκη.

[5836] Νικόλαος Τομπάζης, Λιβαδειά, 1955
© 2015, Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1950. Άποψη της Κρύας από την περιοχή του Ξενία. Στο βάθος διακρίνεται ο Μύλος του Ακριδόπουλου.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. 1955. Η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων και από κάτω ένα μικρό εικονοστάσι, το οποίο αργότερα κατεδαφίστηκε και στη θέση του χτίστηκε ένα άλλο πολύ μεγαλύτερο, το οποίο κατεδαφίστηκε και αυτό αργότερα (20/4/1997).

Το ρέμα της «Καλαμκανούς»

Φεβρουάριος 1955. Περιοχή Μητροπόλεως (Γούρνα), ανηφορίζοντας την οδό Χρήστου Μεντζίλη. Ομάδα γυναικών καθισμένες επάνω σε θράμες* απολαμβάνουν το χειμωνιάτικο ήλιο. Στο κέντρο με μαύρα τσεμπέρια δύο γηραιές: αριστερά η Ελένη Κυτάγια η Κουλουστούμπενα, νεοκόρα της Μητροπόλεως και δεξιά η Γαρέφω Μάνια. Πάνω από τη Μάνια, η Ελένη Ζητουνιάτη, με τα λευκά η Ευσταθία Βογιατζή, αγνώστων στοιχείων η μικρούλα, ενώ οι υπόλοιπες είναι το γένος Ανδριτσοπούλου ή Κραβαρίτη. Από αριστερά: Μαρίκα (θεία), Κούλα (κόρη), Μορφούλα (μητέρα), Ντίνα (κόρη) και Άννα (κόρη).

Η νεαρή τότε Ντίνα προσπαθώντας να κρατήσει το σώμα της πάνω στις θράμες απλώνει τα ψηλά και αδύνατα πόδια της θυμίζοντας... Καλαμκανά δηλαδή Πελαργό. Κατά σύμπτωση και σε απόσταση μερικών μέτρων υπήρχε το γνωστό ρέμα της «Καλαμκανούς».

Το ρέμα ξεκινούσε από το σημείο που βρίσκεται σήμερα το 3^ο Δημοτικό σχολείο στο Ζαγαρά με μικρό άνοιγμα και βάθος. Περνούσε έξω από το σπίτι του Χρήστου Μοσχόπουλου, λίγο πιο κάτω από τον Άγιο Νικόλαο, όπου ήταν έντονα απόκρημνο και κατέληγε στην περιοχή της Μητροπόλεως, δίπλα στο σπίτι της Νίκης Μεντζίλη – Σταύρου με πολύ μεγάλο άνοιγμα και βάθος 8-10 μέτρων. Το ρέμα ήταν αποδέκτης σκουπιδιών – περιττωμάτων και ομβρίων υδάτων, τα οποία έπαιζαν το ρόλο... της σκούπας.

Οι Καλαμκανάδες σύχναζαν εκεί προς εύρεση τροφής ενώ πιο κάτω από το σπίτι της Μεντζίλη-Σταύρου υπήρχε από παλιά πέτρινος – υπόγειος θόλος, ο οποίος κατέληγε στο ποτάμι, δίπλα από το σπίτι του Νάκου Ρήγα (πρώην Υποθηκοφυλακείο), κάτω ακριβώς από το σπιτάκι του Μάνδαλου. Το 1960 επί Δημαρχίας Ιωάννη Ανδρεαδάκη έγινε κατασκευή αποχευτικού αγωγού μεγάλης διαμέτρου και κατόπιν το ρέμα σκεπάστηκε.

*Αργιλικό κοκκινόχρωμο πέτρωμα, το οποίο χρησιμοποιείται σαν δομικό υλικό κτισίματος κυρίως τοίχων και εν μέρει σκεπών.

Φεβρουάριος 1955. Περιοχή Μητροπόλεως (Γούρνα) ανηφορίζοντας την οδό Χρήστου Μεντζίλη*. Ομάδα γυναικών διαφόρων ηλικιών καθισμένες επάνω σε θράμες απολαμβάνουν τον χειμωνιάτικο ήλιο.

Φωτογραφικό Αρχείο Ντίνας Ανδριτσοπούλου-Καραδήμου

* Μεντζίλης Χρήστος του Μάρκου και της Αναστασίας. Έφεδρος Αξιωματικός, που γεννήθηκε το 1915 και ήταν γέννημα θρέμμα της περιοχής της Μητροπόλεως. Έπεσε υπέρ πατρίδος κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο στις 10 Νοεμβρίου 1940, έξω από την Κόνιτσα στο λόφο του Προφήτη Ηλία.

Δ-994. ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ* Από *Αγ. Μηνῶν πρὸς Ἱερουσαλήμ

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1950. Ο Άγιος Μηνάς αριστερά και η Ζωοδόχος Πηγή – Ιερουσαλήμ πιο πάνω δεξιά. Στη μέση διακρίνεται τμήμα από τα σκαλοπάτια που καλύπτουν όλη τη διαδρομή.

Δεκαετία 1950. *Πλατεία Αθανάσιου Διάκου*. Παραδοσιακό κτίσμα στις όχθες της Έρκυνας, γνωστό τότε σαν σπίτι της κυρά Καλλιόπης, ενώ πιο κάτω υπήρχε το βαφείο του Μαυραγάνη.

2 Ιουνίου 1957. Το νησάκι της Κρύας κάτω από το Ξενία. Δημιούργημα εν «μέρει» του Χείμαρρου Ξηριά ο οποίος τους χειμερινούς μήνες εκτός από νερό κατέβαζε και μεγάλες ποσότητες λάσπης και χαλικιών, τα οποία κατακάθονταν στον πυθμένα του ποταμού. Τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν η στάθμη του νερού έπεφτε, ερχόταν στην επιφάνεια το νησάκι, το οποίο με τη φροντίδα των ιδιοκτητών του εξοχικού κέντρου «ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ ΠΗΓΑΙ» μετατρέποταν σε ένα καλαίσθητο χώρο, προς όφελος των ίδιων και φυσικά των ντόπιων και ξένων επισκεπτών.

2 Μαΐου 1959. Το γεφύρι των πηγών με το φακό Ολλανδού τουρίστα. Ο νεαρός αλλά έμπειρος φωτογράφος αποτύπωσε χαρακτηριστικά σημεία της Κρύας καθώς και συνθήκες ζωής των κατοίκων της. Από το γεφύρι εντύπωση προκαλούν τα κάτω σκαλοπάτια του και η έντονη κλίση τους προς τα αριστερά. Η ιδιορρυθμία αυτή των σκαλοπατιών εμφανίζεται αρχικά σε χαρακτηριστικό του 1843 (E. Rey) κατόπιν σε φωτογραφία του 1903 και συνεχίζεται μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Καμία σχέση με το σήμερα, προφανώς η υπερύψωση του εδάφους, που μεσολάβησε στα επόμενα χρόνια, θα έχει παίξει το ρόλο της.

Φωτογραφία: Nick Dewolf

2 Μαΐου 1959. Ανηφορίζοντας το καλντερίμι με τα σκαλοπάτια δίπλα από το εργοστάσιο των αδερφών Στράγκα. Στο βάθος το σπίτι του Παναγιώτη Λιναρδούτσου, ταβέρνα «ΤΑΞΙΜΙ» σήμερα.

Φωτογραφία: Nick Dewolf

2 Μαΐου 1959. Σκάφη... το πλυντήριο της εποχής! Σκηνικό δίπλα από υδραγωγό με κατεύθυνση το Μύλο του Ακριδόπουλου. Ο τρόπος πλυσίματος σίγουρα έκανε εντύπωση στον νεαρό τουρίστα και με ένα «κλικ» της μηχανής του σταμάτησε το χρόνο για πάντα.

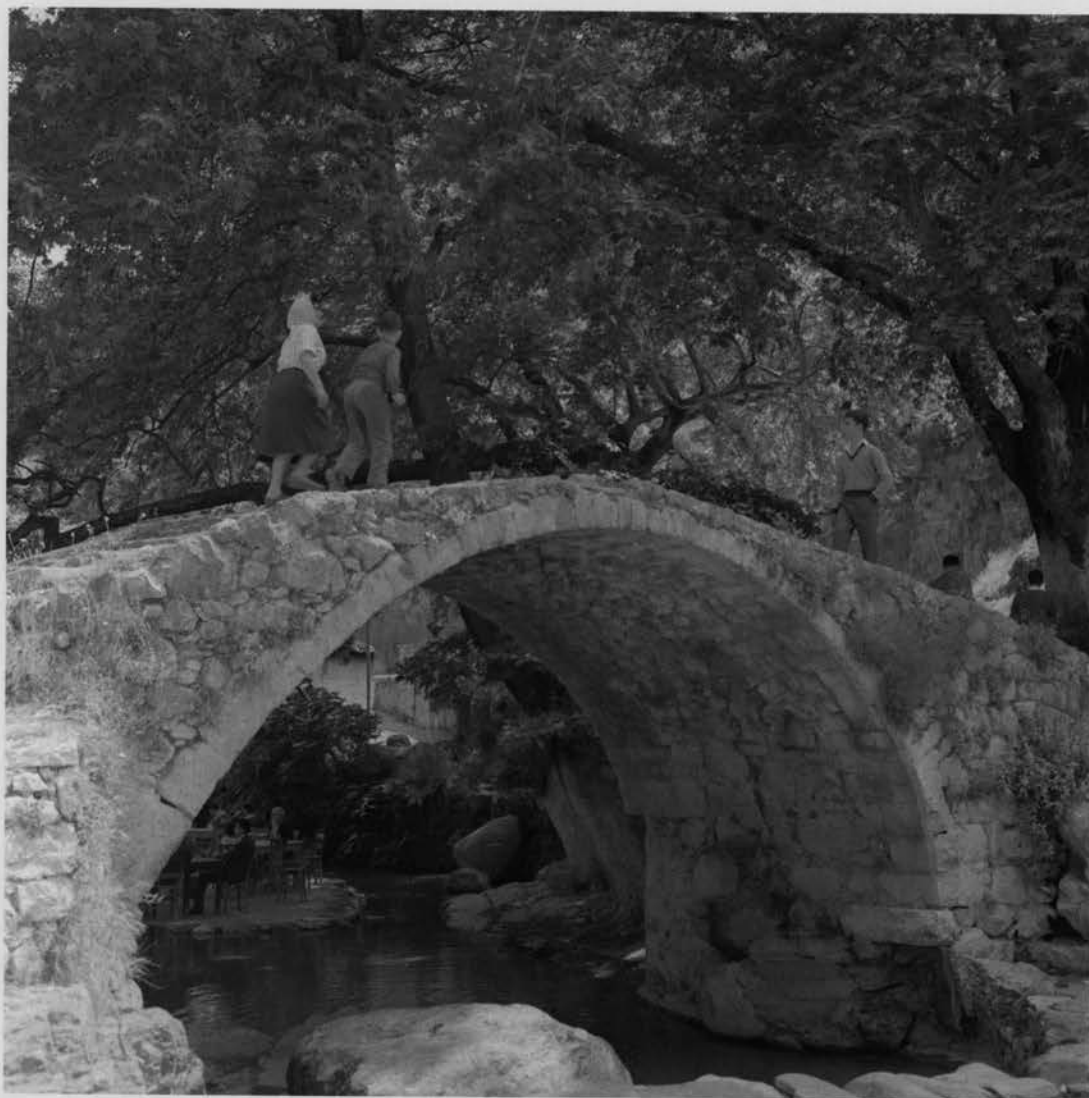
Φωτογραφία: Nick Dewolf

2 Μαΐου 1959. Μεταφορέας με σούστα* έξω από το εξοχικό κέντρο των αδελφών Πανουργιά «ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ ΠΗΓΑΙ». Το ονοματεπώνυμο του μεταφορέα Χρήστος Παπαευσταθίου ή «Κουρπαίος». Αριστερά διακρίνεται η εξωτερική «πίστα» του κέντρου.

Φωτογραφία: Nick Dewolf

* Σούστα: Μέσο μεταφοράς με δύο τροχούς. Με τέσσερις τροχούς ήταν τα «αμάξια» της εποχής (Κάρρα κοινώς καρράμαξα). Η κινητήρια δύναμή τους φυσικά δεν ήταν η αμόλυβδη, αλλά τετράποδα, όπως μουλάρια, άλογα και σε μικρότερο ποσοστό γαϊδούρια.

Το γεφύρι των πηγών.

Δεκαετία 1960. Μεταξύ 1959 και 1960 επισκέφθηκαν την Κρύα ο πρωθυπουργός της Ελλάδος Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Πρόεδρος της Αιγύπτου Νάσερ. Τους υποδέχτηκε ο Δήμαρχος Λεβαδέων Ιωάννης Ανδρεαδάκης και κάθισαν με τις συζύγους τους στο εξοχικό κέντρο «ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ ΠΗΓΑΙ», δίπλα από τα νερά της Έρκυνας. Τον επόμενο χρόνο, ήτοι το 1960 ξεκίνησαν οι εργασίες κατασκευής του ΞΕΝΙΑ.

[DP 34.18.02] Φωτογραφία του Δημήτρη Παπαδήμου. Λιβαδειά, δεκαετία 1960
© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

Δεκαετία 1960. Η μικρή ποσότητα νερού που κατεβαίνει από την περιοχή του Ξηριά πιθανόν να είναι ένδειξη πηγής. (Γεωμορφολογικό φαινόμενο, το οποίο σύμφωνα με το μύθο, συνδέεται με την Ορφική λατρεία).

[DP 34.18.01] Φωτογραφία του Δημήτρη Παπαδήμου. Λιβαδειά, δεκαετία 1960

© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

Δεκαετία 1960. Ο μεγάλος τετράγωνος πύργος του Κάστρου, δίπλα ακριβώς από την πηγή της Μνημοσύνης (Κρύας). Χτίστηκε από τους Καταλανούς, προφανώς, για να έχουν εύκολη και ακίνδυνη πρόσβαση στα νερά της πηγής. Για το χτίσιμό του χρησιμοποιήθηκαν στο κάτω μέρος αρχαίοι λίθοι, ενώ οι εξωτερικές του διαστάσεις είναι $8,50 \times 15,00$ μέτρα. Σήμερα, μετά από επτά περίπου αιώνων ζωής, ο Πύργος φαίνεται ότι χρήζει στερεωτικών επεμβάσεων.

[DP 34.18.04] Φωτογραφία του Δημήτρη Παπαδήμου. Λιβαδειά, δεκαετία 1960
© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

Δεκαετία 1960. Δίπλα από τα γάργαρα νερά της Έρκυνας πίνοντας Ζύθο ΦΙΞ* της εποχής. Στιγμές απόλαυσης! Στιγμές Κρύας!

[DP 34.18.06] Φωτογραφία του Δημήτρη Παπαδήμου. Λιβαδειά, δεκαετία 1960
© Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ

* Εμαγιέ μεταλλική πινακίδα της ζυθοποιίας ΦΙΞ πάνω σε μικρό πλάτανο στο κέντρο της φωτογραφίας.

Δεκαετία 1960. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Επάνω δεξιά το τότε 2^ο Δημοτικό σχολείο και αριστερά το σπίτι του Τάσου Τσιροπούλα επάνω, και μπακάλικο του ίδιου κάτω.

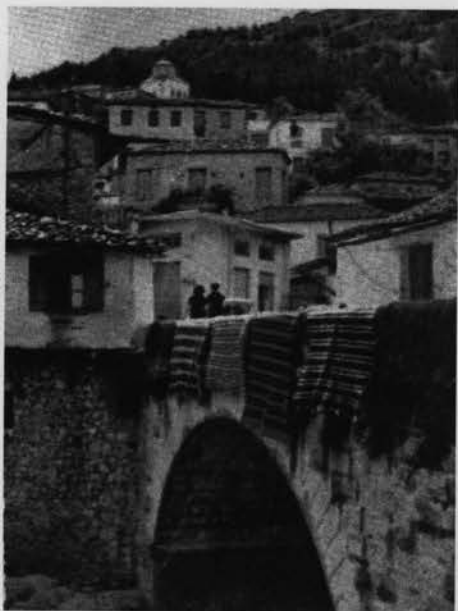
[DP 34.18.09] Φωτογραφία του Δημήτρη Παπαδήμου.
Λιβαδειά, δεκαετία 1960
© Φωτογραφικό Αρχείο
ΕΛΙΑ – MIET

«Εκείνη την ώρα μπαίνει μέσα μια γειτόνισσα από τις άλλες που συγύριζαν στην κουζίνα και βάζει τις φωνές. – Άρη! τι κάμετε τόσες ώρες στολίζετε καμιά νύφ' αϊντε λήγουρα βραδιάσαμε, στείλτε ένα απ' τα χαϊβάνια ιδώ, να πάη στη Συρμούλα την Τσιροπούλαινα να αγουράσουμε δυο οκάδες τυρί, δυο οκάδες εληές και μια χιλιάρα κρασί. Λήγουρα να μη κλείσ' του μπακάλικου.

– Λέει η Σουλτάναινα. – Πω-πω-ποιος θα φάει τόσα πράματα;

Βάζει τις φωνές η Αρέτω. – Εσύ τη δλειά 'ς θα τα μπάξνε ούλα. Θα καρτερούνε εκεί ο Κόπανος, ο Ντορότσος, ο Πατρής ο μεθύστακας, ο Γώγος ο Μαϊκας κι άλλα τέτοια μούτρα. Έστρωσε τελικά τη μασέλλα στραβά και η νεκρή φαινόταν σαν να τους κοροϊδεύει.»

Μικρό απόσπασμα κειμένου της Πόπης Καθάρου, Προέδρου Συνταξιούχων Εμπόρων Λιβαδειάς, πραγματικού γεγονότος που συνέβη στην περιοχή της Μητρόπολης (θάνατος και τελετουργικό της κηδείας). Αυτό που ξεχωρίζει έντονα είναι η ιδιωματική προφορά (τοπολαλιά) της παλιάς Λιβαδειάς. Η Συρμούλα η Τσιροπούλαινα είναι η μητέρα του Τάσου Τσιροπούλα.

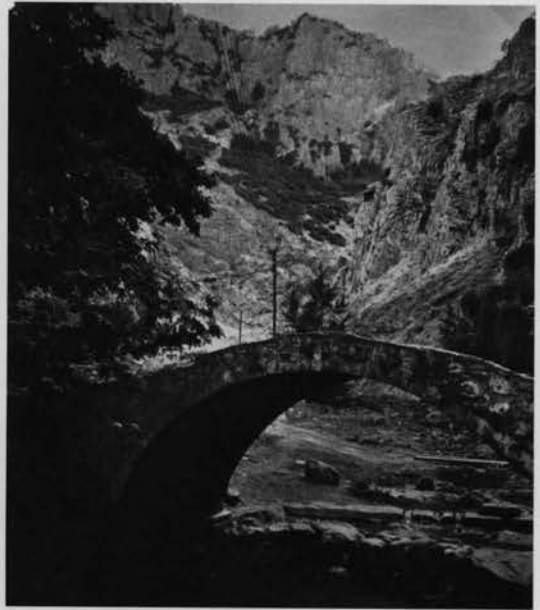

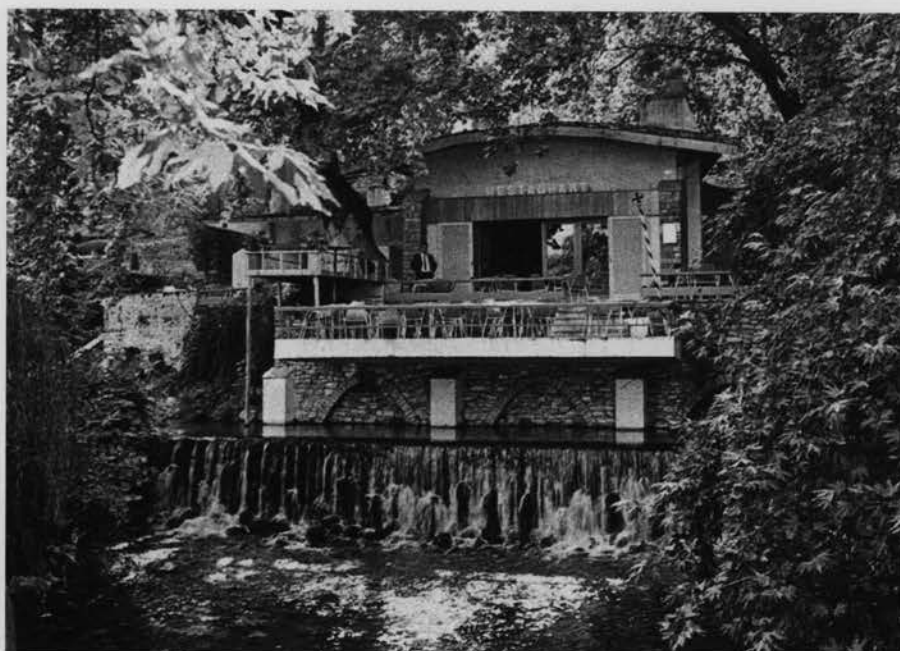
Δεκαετία 1960. Πλατεία Αθανάσιου Διάκον. Η πρώτη γέφυρα που θα συναντήσει κανείς στην ευρύτερη περιοχή της Κρύας. Επάνω της απλωμένες μαστές και φλοκάτες για στέγνωμα μετά από πλύσιμο στη νεροτριβή των αδελφών Μαγκλάρα.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Ο Ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου και το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη στη δεκαετία του 1960. Κάτω Μαχαλάς και Σταροπάζαρο, παλιές ονομασίες της περιοχής.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Απόψεις της περιο-
χής των πηγών της Έρκυνας με το
τοξωτό γεφύρι και το ανατολικό
πύργο του Κάστρου στη δεκαετία
του 1960.

Δεκαετία 1960. Το τουριστικό περίπτερο «ΞΕΝΙΑ» κάτω από τα αιωνόβια πλατάνια της Κρύας. Η κατασκευή του ολοκληρώθηκε το 1962. Αρχιτέκτων – μηχανικός του κτηρίου ήταν ο νεαρός (27 ετών τότε) Αλέξανδρος Παπαγεωργίου-Βενετάς.

6 Απριλίου 1963. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Τα πρώτα παιδικά συσσίτια από την Εστία Μητέρας. Μεταξύ των παιδιών, γυναίκες εθελόντριες, και στο κέντρο (με λευκή μπλούζα) η Πρόεδρος και Ιδρύτρια Φούλα Ε. Νικολάου.

Φωτογραφικό Αρχείο Εστίας Μητέρας

Αναμνηστική φωτογραφία στο γεφυράκι της Κρύας στα τέλη της δεκαετίας του 1960.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1960. Το γεφυράκι χωρίς «βάρη».

Δεκαετία 1960. Εργοστάσιο εγκαταλελειμμένο μετά από έναν αιώνα προσφοράς στην Λειβαδίτικη Βιομηχανία, περιμένοντας υπομονετικά την κατεδάφισή του. Ιδρύθηκε το 1868 από τον Γεώργιο Ι. Λάππα.

Αναπόφευκτη και μάλιστα αναγκαία η κατεδάφιση των περισσοτέρων εργοστασίων. Η Κρύα ήταν ολοφάνερο ότι ήθελε να αλλάξει «ταυτότητα». Το «ΚΑΦ-ΦΕΝΕΙΟΝ Ο ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ» το 1905 και το καφενείο του «Παντέλου» στη δεκαετία του 1930, σίγουρα είναι οι προπομποί για τη μέλλουσα εξέλιξη της περιοχής. Μιας περιοχής, η οποία θα γινόταν εκ νέου γνωστή σε όλη τη χώρα και το εξωτερικό.

ΣΧΟΛΙΟ: Υποχρέωση όλων μας είναι να κρατήσουμε ζεστή τη μνήμη των εργοστασίων της Κρύας, ειδικότερα στις νέες γενεές. Όπως αναφέρω σε άλλο σημείο του λευκώματος τα εργοστάσια της Κρύας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον οικονομική άνθηση της πόλης.

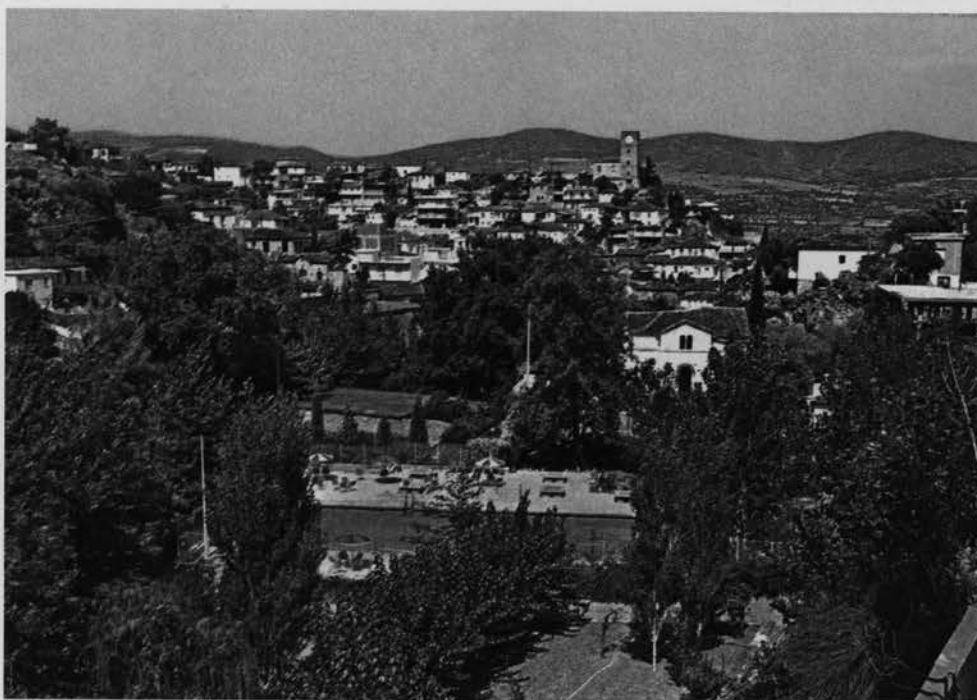
ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1960. Ανοιξιιάτικο σκηνικό στην Κρύα. Αριστερά το σπιτάκι που έμενε ο φύλακας του εργοστασίου των αδελφών Στράγκα.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1970. Το Ξενία έχει γίνει πλέον ένα ακόμη σήμα κατατεθέν για τη Λιβαδειά.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1970. Στο γεφύρι των πηγών.

ΚΑΡΤΠΟΣΤΑΛ. Δεκαετία 1970. Άποψη του Εθνικού Κολυμβητηρίου της πόλης. Χτίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 με πρωτοβουλίες του Λειβαδίτη βουλευτή, υπουργού και πρόεδρου της Βουλής Δημητρίου Παπασπύρου. Το 1974 ιδρύθηκε ο Αθλητικός Κολυμβητικός Όμιλος Λιβαδειάς (Α.Κ.Ο.Λ).

21 Νοεμβρίου 1971. Λιτάνευση της εικόνας των Εισοδίων της Θεοτόκου – πολιούχου Λιβαδείας. Στο κέντρο της πομπής ο Πρωτοσύγκελος τότε (1967-1978) Ιερώνυμος Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας (1981-2007), Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος σήμερα.

21 Νοεμβρίου 1981. Λιτάνευση της εικόνας των Εισοδίων της Θεοτόκου. Ο Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας κ.κ. Ιερώνυμος (δεξιά), Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος σήμερα και ο πρώην Μητροπολίτης κ.κ. Νικόδημος.

Φωτογραφικό Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λεβαδείας.

15 Μαΐου 1982. Ανηφορίζοντας προς την Ιερουσαλήμ. Στο κέντρο διακρίνεται μια λιμνούλα.

20 Οκτωβρίου 1984. Πηγαίνοντας προς την Κρύα (3). Οδός Στρατηγού Ιωάννου. Στο κέντρο παλιό κτίσμα, το οποίο δεν υπάρχει πια. Πρώην ιδιοκτησία Ευαγγέλου Μεντζίλη και αργότερα Αλεξάνδρας Μεντζίλη-Σκλαβούνου.

28 Οκτωβρίου 1984. Η οδός Γεωργίου Γιοβάνου στη Κρύα πριν γίνει η πλακόστρωση του δρόμου και το ανοιχτό πέτρινο θέατρο.

29 Οκτωβρίου 1984. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Δεξιά διακρίνεται ένα μπακάλικο, πρώην κατοικία των αδελφών Λουκά και Οδυσσέα Παπασπύρου. Κατόπιν μετατράπηκε σε μπακάλικο και αργότερα στη γνωστή σε όλους ταβέρνα «Ο ΝΩΝΤΑΣ», ενώ σήμερα λειτουργεί η επίσης γνωστή ταβέρνα «Στου Λουκά». Στο βάθος το Ρολόι της πόλης.

Ιούνιος 1985. Αγέρωχο και επιβλητικό στέκει το «Ρολόι» της πόλης. Η ιστορία του ξεκινά επί Τουρκοκρατίας. Αρχικά, μικρός πύργος για οχυρωματικό μάλλον σκοπό.

Ο Άγγλος Λόρδος Έλγιν* προκειμένου να πάρει άδεια για έρευνες στη Λιβαδειά (μαντείο του Τροφωνίου) και στον Ορχομενό (Θησαυρός του Μινύα) χάρισε στους προύχοντες της πόλης ένα μεγάλο ρολόι, το οποίο τοποθετήθηκε επάνω στον πύργο. Παρόμοια «δωρεά» έκανε και στην Αθήνα, χαρίζοντας ένα ρολόι που τοποθετήθηκε σε ένα πύργο στο κέντρο της Αγοράς.

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους και άγνωστο πότε, χτίστηκε στο ίδιο σημείο, ένας καλαίσθητος πύργος με ρολόι, τα οποία έβλεπε μόνο προς το κέντρο της πόλης. Με την πάροδο του χρόνου επικράτησε σαν όνομα του πύργου αλλά και όλης της περιοχής η ονομασία «Η ώρα».

Στα τέλη της δεκαετίας του 1940 κατεδαφίστηκε και στο ίδιο ακριβώς σημείο χτίστηκε το σημερινό και αρκετά υψηλότερο κτίσμα. Το κτίσμα ήταν δωρεά των αδελφών Τάκη και Νίκου Χριστόπουλου, ενώ ο μηχανισμός ήταν δωρεά του Τάσου Θωμόπουλου, εις μνήμην του αδελφού του Ευθυμίου, ο οποίος έπεσε στον Πόλεμο του '40. Το ρολόι ήταν ορατό και στις τέσσερες πλευρές του πύργου. Κτύπησε για πρώτη φορά την άνοιξη του 1954. Τη συντήρηση του ρολογιού είχε αναλάβει ο Χαράλαμπος Κατόπης ενώ αργότερα και μέχρι σήμερα ο γιος του Βασίλης.

* Στρατιωτικός, διπλωμάτης, «συλλέκτης έργων τέχνης» – αρχαιοκάπηλος, κ.λπ. Αφήρεσε με βάρβαρο τρόπο πολυάριθμα γλυπτά από τον Παρθενώνα, τα οποία αγόρασε η αγγλική κυβέρνηση και από τότε βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο [«Ελγίνεια Μάρμαρα»].

30 Μαρτίου 1993. Ο πρώην Μύλος του Ακριδόπουλου λίγο πριν την ανακαίνιση και επέκτασή του. Κάτω δεξιά διακρίνεται ο φυσικός τότε καταρράκτης ενώ στο βάθος αριστερά ένα «Σαχνισί», δηλαδή ένας σκεπαστός εξώστης με προβολή, κλεισμένος ολόγυρα με τζάμια (αρχιτεκτονικό στοιχείο σπιτιών εποχής της Τουρκοκρατίας). Το ιστορικό της απαλλοτρίωσης του μύλου, του χαρακτηρισμού του ως έργου τέχνης και της ελεύθερης αποκατάστασης έχουν ως έξης:

- Στις 18 Δεκεμβρίου 1981 καθορίζεται δικαστικώς η προσωρινή τιμή μονάδος αποζημίωσης ενώ στις 10 Μαρτίου 1983 ο Πλούτος Ακριδόπουλος υποβάλλει αίτηση στον Ε.Ο.Τ, μέσω της οποίας προτείνει την μη κατεδάφιση του κτηρίου και την δημιουργία πολιτιστικών χώρων εντός αυτού.
- Το 1984 η Υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών Μελίνα Μερκούρη χαρακτηρίζει τον Μύλο ως έργο τέχνης, το οποίο έχει ανάγκη ειδικής κρατικής προστασίας (ΦΕΚ 323 Τεύχος Β' 22/5/1984).
- Τον Μάιο του 1984 δημοσιεύεται η υπ' αριθμό 4096 απόφαση του Εφετείου Αθηνών
- Στις αρχές του 1994 ξεκίνησαν από τον Ε.Ο.Τ οι εργασίες «ελεύθερης αποκατάστασης» με κονδύλια από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αρχιτέκτων-μελετητής και επιβλέπων του έργου ήταν ο Νίκος Β. Αγριαντώνης. Την ίδια χρονιά ο Ε.Ο.Τ παραχωρεί στο Δήμο Λεβαδέων το κτήριο για εκμετάλλευση διάρκειας 25 χρόνων.

Το Σαχνισί

Ο μύλος

10 Απριλίου 1993. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Το σπίτι του Χρήστου Δημόπουλου πρώην Ανδρέα Διαμαντόπουλου σε αναμονή...

Ιούνιος 1993. Οδός Συνεσίου Φιλιππίδη. Δύο παλιοί Λειβαδίτες, η Αγλαΐα Κυριαζή στο μπαλκόνι και ο Λευτέρης Τσόγκας κάτω στο δρόμο, σταματούν τη ροή του χρόνου μέσω της φωτογραφίας.

Ιούλιος 1993. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Παλιό κτίσμα ιδιοκτησίας Κωνσταντίνου και Βαρβάρας Σαμαρά και στη συνέχεια Ελένης Σαμαρά-Παπαδημητρίου.

7 Ιουλίου 1993. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Η κατεδάφιση ξεκινά!

Φωτογραφικό Αρχείο Γιάννη Ε. Τσόγκα

Ιούλιος 1993. *Πλατεία Αθανάσιου Διάκου*. Το εκκοκκιστήριο των αδελφών Μπουγιουκλή και αργότερα των αδελφών Σπύρου και Πάνου Μαγκλάρα μετά από μία έντονη παρουσία στην τοπική οικονομία, εγκαταλελειμμένο στην φθορά του χρόνου.

Στον υπόγειο χώρο του λειτούργησε αλευρόμυλος και νεροτριβή. Το 1998 επί Δημαρχίας Χρήστου Κ. Παλαιολόγου έγινε αναπαλαίωση του χώρου και κατόπιν δημιουργήθηκε το Ιστορικό και Εθνολογικό Μουσείο.

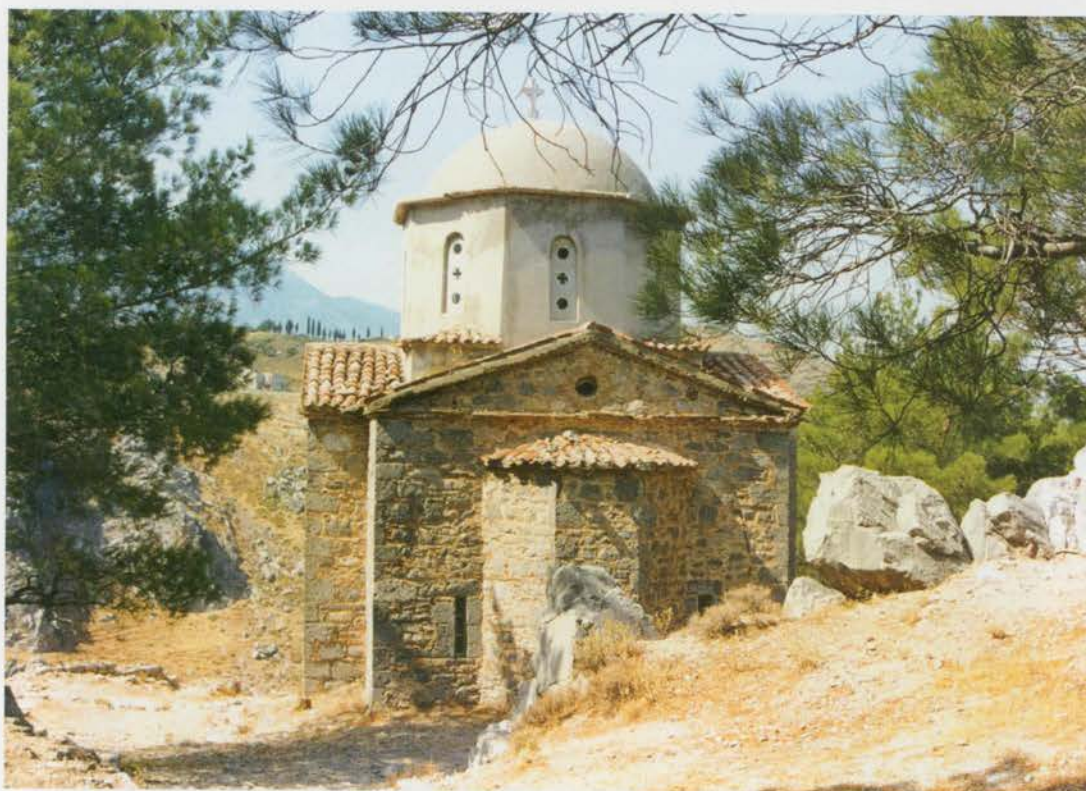
Αύγουστος 1993. Παλιό αρχοντικό της Κρύας (πιθανόν Πρωτοδικείο από τα μισά του 19^{ου} αιώνα). Τελευταίοι ιδιοκτήτες πριν την απαλλοτρίωσή του από τον Ε.Ο.Τ οι αδελφές Νίκα, Βασιλική και Αγγελική Νικ. Δημακοπούλου.

Άποψη από το εσωτερικό του αρχοντικού. Κατεδαφίστηκε τον Απρίλιο του 1994.

Αύγουστος 1993. Ανηφορίζοντας μέσα στο Κάστρο.

Φθάνοντας στην κορυφή του Κάστρου και σε ύψος 402 μέτρων συναντά κανείς το εκκλησάκι της Αγίας Σοφίας και στο υπόγειό του το εκκλησάκι της Αγίας Βαρβάρας.

19 Φεβρουαρίου 1994. Μετά την καταρρακτώδη βροχή, σειρά έχει ο Χείμαρρος Ξηριάς κατεβάζοντας μαζί με το νερό και μεγάλες ποσότητες λάσπης, δίνοντας στο τοπίο μια άγρια και ταυτόχρονα «απροσπέλαστη» ομορφιά.

16 Απριλίου 1994. Οι εργασίες «ελεύθερης αποκατάστασης» του Νερόμυλου άρχισαν.

16 Απριλίου 1994. Το αρχοντικό που κατοικούσαν οι αδελφές Δημακοπούλου και το εκκοκιστήριο των αδελφών Μαγκλάρα πιο κάτω ανήκουν πλέον στο παρελθόν.

8 Μαΐου 1994. Μετονομασία της οδού Φρουρίου σε οδό Τάκη Λάππα. Δεξιά ο Δήμαρχος Λεβαδέων Χρήστος Παλαιολόγος, στο κέντρο, σε αναπηρικό καροτσάκι, ο ιστορικός Τάκης Λάππας, ο Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας κ.κ. Ιερώνυμος, ο βουλευτής Βοιωτίας Αριστείδης Τσιπλάκος, ο εκδότης της εφημερίδας «ο Παρατηρητής της Βοιωτίας» Δήμος Κιούσης και πλήθος κόσμου.

3 Ιουλίου 1994. *Αποψη της Κρύας και μέρους της πόλης πάνω από το εκκλησάκι της Ζωοδόχου Πηγής!* Αριστερά το φυσικό και απροσπέλαστο μέρος του Κάστρου και το εκκλησάκι της Αγίας Σοφίας. Δεξιά το ανοιχτό πέτρινο θέατρο, ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής και ακουστικής. Το έργο ολοκληρώθηκε το 1987 επί Δημαρχίας Ιωάννη Ν. Περγαντά, ενώ η μελέτη-επίβλεψη καθώς και η χρηματοδότηση έγιναν από τον Ε.Ο.Τ με αρχιτέκτονα-μελετητή και επιβλέποντα του έργου Νίκο Β. Αγριαντώνη. Έχει φιλοξενήσει μεγάλα ονόματα από το χώρο του θεάτρου και της μουσικής όπως: το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, το Εθνικό Θέατρο, το Εθνικό Θέατρο Κύπρου, τον Μίκη Θεοδωράκη, τον Γιάννη Σπανό, τον Θύμιο Καρακατσάνη, τον Θανάση Βέγγο, τον Κώστα Καζάκο, τον Μανώλη Μητσιά, τον Χρήστο Τσάγκα, τον Κώστα Χατζή, τον Νίκο Παπάζογλου, την Ελευθερία Αρβανιτάκη, τον Μάριο Φραγκούλη, την Χαρούλα Αλεξίου, τον Γιώργο Νταλάρα και πάρα πολλούς άλλους.

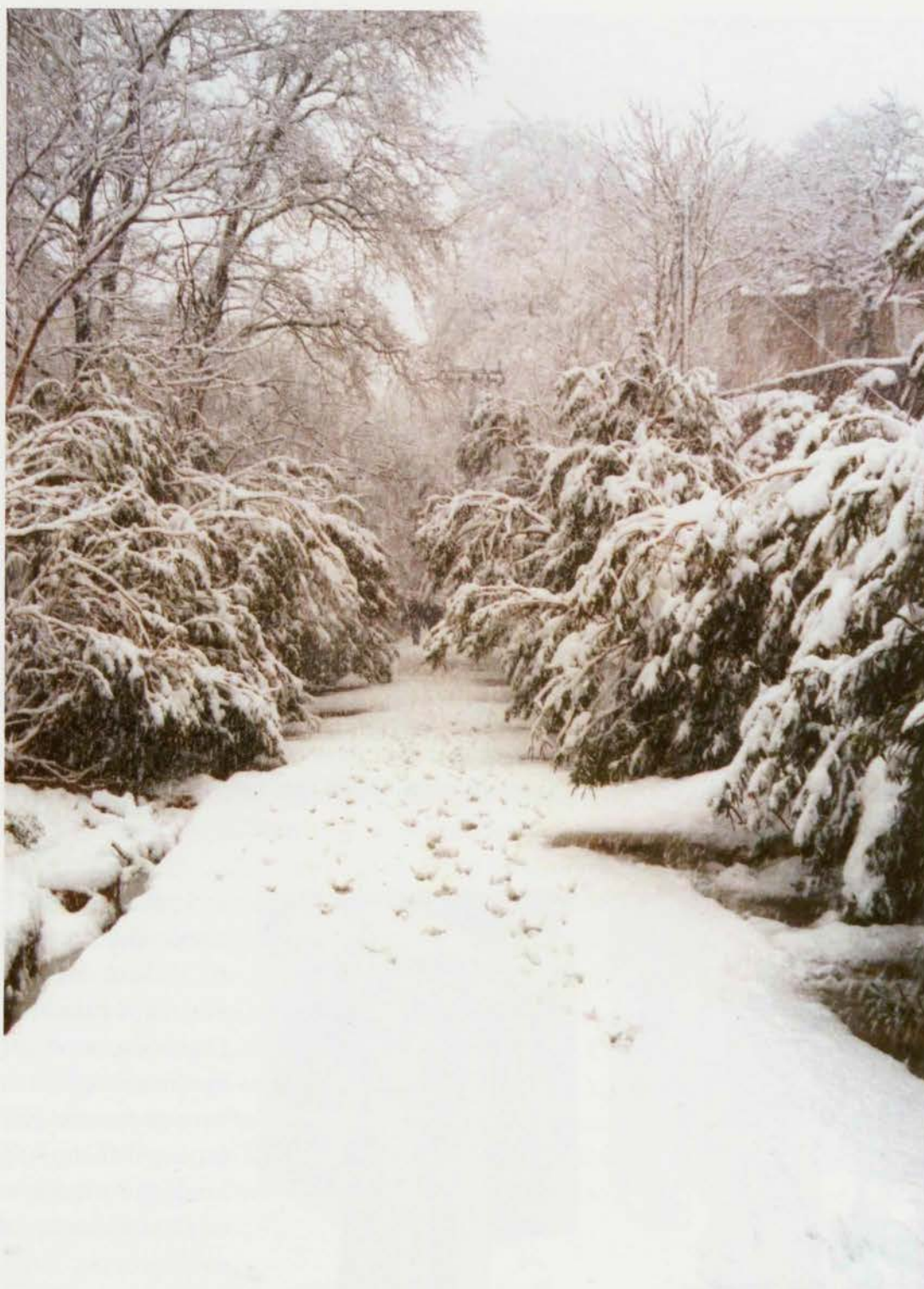
Η πλειοψηφία των πολιτιστικών εκδηλώσεων «ΤΡΟΦΩΝΙΑ» γίνονται κάθε χρόνο στην πανέμορφη περιοχή της Κρύας, και πολλά από αυτά στο ανοιχτό πέτρινο θέατρο.

3 Ιουλίου 1994. Το Τρίχινο Γεφύρι (έκτο και τελευταίο) μέσα στο βάραθρο του Ξηριά. Χτίστηκε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας μεταξύ 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα για την τοποθέτηση αγωγού μέσω του οποίου γινόταν μεταφορά νερού από το Πρόκειμα στη δεξαμενή του Κάστρου (σημερινή υπόγεια εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας).

21 Ιουλίου 1994. Η Πεπλοφόρος της Κρύας έξω από το Παλαιό Δημαρχείο. Γυναικείο άγαλμα Ρωμαϊκής Περιόδου, το οποίο βρέθηκε κατά τη διάρκεια εργασιών στο ισόγειο του Νερόμυλου (πρώην Μύλος Ακριδόπουλου), στο σημείο που είναι σήμερα η δεύτερη Καμάρα ανεβαίνοντας. Ήταν σε θέση πρηνηδόν σε βάθος 50 περίπου εκατοστών, έχει ύψος 1,69 μέτρα και έγινε από γκρίζο – λευκό μάρμαρο.

14 Ιανουαρίου 1995. Χειμερινό σκηνικό κάτω από το εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων. Τα δέντρα και οι θάμνοι «υποκλίνονται» στον επισκέπτη, ενώ η χιονόπτωση συνεχίζεται. Στιγμές που μένουν για πάντα στη θύμηση. Στιγμές από την Κρύα.

15 Μαΐου 1995. *Πηγαίνοντας προς την Κρύα* (4). Οδός Λ. Κουτσοπετάλου* και το υπό ριζική ανακατασκευή κτήριο του Επιμελητηρίου Βοιωτίας επί προεδρίας κ. Παναγιώτη Ι. Αग्νιάδη. Το Επιμελητήριο ιδρύθηκε το Μάιο του 1952 με Β.Δ. με στόχο την εξυπηρέτηση και ανάπτυξη κλάδων της οικονομίας όπως το εμπόριο, την βιομηχανία, την βιοτεχνία, κ.λπ. Διετέλεσαν κατά σειρά Πρόεδροι: Λουκάς Παν. Γουργιώτης, Νικόλαος Γεωργ. Δημακόπουλος, Γεώργιος Κων. Παπαγεωργίου, Κωνσταντίνος Ανδρ. Δασόπουλος, Νικόλαος Αντ. Ιωαννάτος, Παναγιώτης Ιωάν. Αग्νιάδης.

* Λ. Κουτσοπέταλος: Λιβαδεΐτης βουλευτής Βοιωτίας.

17 Αυγούστου 1995. *Πηγαίνοντας προς την Κρύα (5)*. Άποψη από την οδό Ελευθερίου Βενιζέλου. Στο βάθος και επί της οδού Κατσιώτη* το πατρικό των αδελφών Λουκά και Πέτρου** Νικ. Μακρή πριν την ανακαίνιση.

* Κατσιώτης Ευστάθιος: Λιβαδεΐτης Λοχαγός, ο οποίος έπεσε στον ατυχή πόλεμο του 1897.

** Πέτρος Μακρής: Γνωστός συγγραφέας, ζωγράφος και δημοσιογράφος. Πρόσφατα (3/12/2014) έλαβε τιμητική διάκριση για τη μακρόχρονη δημοσιογραφική και πολιτιστική του δραστηριότητα από το Ίδρυμα Μπότση.

6 Ιανουαρίου 1998. Γειτόνισσες από παλιά και πολύ αγαπημένες φίλες. Η Γερόντισσα Ευγενία (Σούλα Μεργούπη) και η Αικατερίνη Κυλάφη Στεφάνου μέσα στο ναό της Παναγίας.

1998. Πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Κτίσμα πρώην ιδιοκτησία των αδελφών Λουκά και Μίμη Ν. Σουλτάνη, ενώ αργότερα αγοράστηκε από την Ιερά Μητρόπολη. Κατεδαφίστηκε και κτίστηκε εκ νέου σαν Πνευματικό Κέντρο.

4 Ιανουαρίου 2009. «Χωρίς Λόγια».

8 Ιανουαρίου 2009. «Χωρίς Λόγια».

17 Φεβρουαρίου 2009. Έργα ανάπλασης στην πλατεία Αθανάσιου Διάκου επί Δη-
μαρχίας Δημητρίου Ι. Τσιφλή.

23 Ιουλίου 2013. Εργασίες ανακατασκευής του Ξενία επί Δημαρχίας Νικολάου Γ.
Παπαγγελή.

Γέφυρες στην ευρύτερη περιοχή της Κρύας

Ο επισκέπτης, ανεβαίνοντας προς την Κρύα την πρώτη γέφυρα που θα συναντήσει βρίσκεται στην πλατεία Αθανάσιου Διάκου. Χτίστηκε κατά πάσα πιθανότητα μαζί με την γέφυρα της οδού Ι. Λάππα το 1874 επί Δημαρχίας Νικολάου Ευριπαίου και χρησιμοποιείται ως διάβαση πεζών και αυτοκινήτων.

Σε απόσταση τριάντα περίπου μέτρων δίπλα από τους πέντε συνεχόμενους υδατοφράκτες (κόφτρες) της Έρκυνας βρίσκεται η δεύτερη και κατά πολύ παλαιότερη γέφυρα.

Ανηφορίζοντας την οδό Τροφωνίου και απέναντι από τα σκαλοπάτια της εισόδου του Συνεδριακού Κέντρου βρίσκεται η τρίτη (τοξοτή) γέφυρα.

Η τέταρτη γέφυρα βρίσκεται σε απόσταση τριάντα περίπου μέτρων, δίπλα ακριβώς από το Εθνικό Κολυμβητήριο (νεώτερη).

Φθάνοντας στον μεγάλο πύργο του Κάστρου από δεξιά και στο Ξενία από αριστερά συναντά κανείς την πέμπτη γέφυρα, γνωστή και ως Γεφύρι των Πηγών (τοξοτή).

Συνεχίζοντας, ο επισκέπτης περνά κάτω από το εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων –το ανοιχτό πέτρινο θέατρο– από την είσοδο των σκαλοπατιών που οδηγούν στον Άγιο Μηνά και την Ιερουσαλήμ και μετά από λίγο φθάνει στην είσοδο του Χειμάρρου Ξηριά. Εκεί, έχοντας κατ' αρχάς θέληση, τα ανάλογα υποδήματα και τις ανάλογες (καλές) καιρικές συνθήκες μπορεί να μπει στην κοίτη του Ξηριά. Ακολουθώντας την κοίτη του χειμάρρου και περνώντας από ένα εντυπωσιακό και ταυτόχρονα εφιαλτικό τοπίο, σε λίγη ώρα, θα αντικρύσει το έκτο και τελευταίο γεφύρι της περιοχής γνωστό, ως Τρίχινο Γεφύρι.

Με απόφαση του Περιφερειάρχη Στερεάς Ελλάδας Κλέαρχου Ι. Περγαντά εντάχθηκε στο Περιφερειακό πρόγραμμα του ΕΣΠΑ το έργο του Δήμου Λεβαδέων «Διαμόρφωση μονοπατιού και αποκατάσταση – στερέωση Τρίχινου Γεφυριού» προϋπολογισμού 332.417 ευρώ.*

Το φθινόπωρο του 2014 ολοκληρώθηκαν οι εργασίες από το Δήμο Λεβαδέων και υπό την εποπτεία της 23ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων για την «Αποκατάσταση – στερέωση του Τρίχινου Γεφυριού».

* Πηγή: Περιοδικό «ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΤΣΩΝΗΣ» Αρ. φύλλου 117 (2011).

Τα έργα της Κρύας (σελίδα 56-57) και η μετατροπή της από βιομηχανικό χώρο σε τουριστικό δεν ήταν υπόθεση μερικών χρόνων. Ξεκίνησαν το 1960 και ολοκληρώθηκαν στα τέλη της δεκαετίας μας (2014). Στο διάστημα αυτό αρκετά άτομα έβαλαν το δικό τους λιθαράκι.

Άτομα που άφησαν την προσωπική τους σφραγίδα στην ολοκλήρωση αυτών των έργων κατά χρονολογική σειρά είναι τα εξής:

1. Δημήτριος Γ. Παπασπύρου βουλευτής Βοιωτίας, Υπουργός Προεδρίας – Δικαιοσύνης – Γεωργίας και κατ' επανάληψη Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων. Επί των ημερών του και με δικές του αποκλειστικά πρωτοβουλίες ξεκίνησαν οι απαλλοτριώσεις των εργοστασίων της Κρύας.
2. Αριστείδης Ι. Τσιπλάκος βουλευτής Βοιωτίας. Υφυπουργός Εθνικής Οικονομίας. Επί των ημερών του ως Υφυπουργού Εθνικής Οικονομίας βοήθησε την γενέτειρά του, την πόλη της Λιβαδειάς, καθόσον πέτυχε την χρηματοδότηση έργων της Κρύας με κονδύλια από την Ευρωπαϊκή Ένωση.
3. Χρήστος Κ. Παλαιολόγος Δήμαρχος Λεβαδέων επί τρεις τετραετίες. Επί των ημερών του εφαρμόστηκαν και ολοκληρώθηκαν μελέτες έργων στη Κρύα και στο ποτάμι της Έρκυνας.

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ), και οι αρχιτέκτονες – μηχανικοί Αλέξανδρος Παπαγεωργίου – Βενετάς και Νικόλαος Β. Αγριαντώνης έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εκτέλεση πολλών έργων.

Βοήθησαν ο καθένας με τον δικό του τρόπο: ο τότε Μητροπολίτης Θηβών και Λεβαδείας και σήμερα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερώνυμος Β', η Νομάρχης Βοιωτίας Χρυσούλα Χαρισίου και οι Δήμαρχοι Λεβαδέων Ιωάννης Περγαντάς και Νικόλαος Παπαγγελής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: Οι φωτογραφίες από τη σελίδα 89 μέχρι το τέλος του Λευκώματος προέρχονται από φωτογραφίες, που πραγματοποίησα ο ίδιος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γιαννακούρου-Χατζημανόλη Αιμιλία, Λ., *Η Λιβαδειά μετά τον Μεσαίωνα*, Αθήνα, 1998.
2. Δάλκας Ευθύμιος, *Λειβαδιά, ιστορικοί περίπατοι Α' στα νοτιοανατολικά της*, Αθήνα, 1982.
3. Δημακόπουλος Ιορδάνης, *Λειβαδιά, η πολεοδομική εξέλιξη και τα μνημεία της*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 1990.
4. Επιχειρηματικά Νέα Τεύχος 32 – 2013, Περιοδική Έκδοση του Επιμελητηρίου Βοιωτίας.
5. Κουτσαβδής Γιώργος, *Όμορφη που είναι η Λειβαδιά*, Αθήνα 1965.
6. Λάμπας Τάκης, *Βοιωτία, αρχαιολογικό σχέδιασμα*, Αθήνα 1982.
7. *Λιβαδειά η πόλη των νερών*, Δήμος Λιβαδειάς, 2001.
8. Μέλλιος Νίκος, *Λιβαδειά 19^{ος}-20^{ος} αιώνες. Όψεις της κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας της πόλης*, Δήμος Λεβαδέων, 1997.
9. Πάνου Δημήτρης, *Οι Καταλανοί στη Βοιωτία*, Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Λιβαδειάς, 1994.
10. Περιοδικό ΒΟΙΩΤΙΑ Τεύχος 5 – 2010.
11. Περιοδικό «ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΤΣΩΝΗΣ» Αριθμός Φύλλου 117/2011.
12. Ρούβιο υ Λιούκ Αντώνιος, *Περί των Καταλανικών Φρουρίων της Ηπειρωτικής Ελλάδος*, Μετάφρασις Γεωργίου Ν. Μαυράκη Αθήνα 1912.
13. Σπυρίδωνος Αργύριος-Δημήτριος, Β., *Βοιωτία εκκοκκιστήρια, νηματουργεία, οι άνθρωποί τους 1935-2000*.
14. Συμπόσιο: *Η Λιβαδειά χθες, σήμερα, αύριο*, Δήμος Λεβαδέων, 1997.
15. Σφηκόπουλος Ιωάννης Θ., *Μεσαιωνικά Κάστρα και Πύργοι στη Ρούμελη*, Αθήνα 1981.
16. *Το Κάστρο της Λιβαδειάς Ιστορία – Αρχιτεκτονική*, Δήμος Λεβαδέων, 1999.
17. Φλώρος Σπυρίδων Νικ., *Λεβαδειακή τριλογία Αθάμας – Λέβαδος – Τροφώνιος*, Λεβάδεια 2001.
18. Φωτογράφος, ένθετο περιοδικό, τεύχος 2, 1990.
19. Belle Henri, *Ταξίδι στην Ελλάδα*. Μέρος Β', Ιστοριτής 1993.

Συλλογή ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ